

Goran Đurđević

KAKO KREATIVNO

PRISTUPITI NASTAVI POVIJESTI

Priručnik za
nastavnike i
nastavnice te
učenice i učenike

KAKO KREATIVNO PRISTUPITI NASTAVI POVIJESTI

Priručnik za
nastavnike i
nastavnice te
učenice i učenike

AUTOR

Goran Đurđević

IZDAVAČ

Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću

ZA IZDAVAČE

Vesna Teršelič

UREDNIKA IZDANJA

Maja Dubljević

RECENZENTI/SAVJETNICI

Miljenko Hajdarović, prof. povijesti,
Udruga za edukaciju i promicanje ljudskih prava
Vinko Tadić, prof. povijesti,
Povijesno društvo Požega
Nikica Torbica, prof. povijesti

LEKTURA I KOREKTURA

Đino Đivanović

DIZAJN

Bestias

DOSTUPNO NA

www.licaotpورا.hr
www.documenta.hr

ISBN 978-953-7872-16-8

Zagreb, listopad 2017.

SADRŽAJ

PREDGOVOR – Društvena funkcija povijesti?	5
UVODNE NAPOMENE AUTORA	9
 LICA OTPORA I ZATIRANJE POVIJESTI I SJEĆANJA	 11
METODIKA	16
ENTER I DVA KLIKA	55
 Poneke zaključne misli	 58
DODACI	59

PREDGOVOR – DRUŠTVENA FUNKCIJA POVIJESTI?

Svjesni činjenice da živimo u društvu u kojem su još uvijek uvelike prisutne posljedice rata te da se pokazalo kako je tranzicija proces koji traje (*ongoing process*), *Documenta* – Centar za suočavanje s prošlošću, kroz svoje aktivnosti kontinuirano nastoji dati svoj doprinos unaprjeđenju nastave povijesti. Pristup koji društvo ima prema obrazovnom sustavu, s posebnim naglaskom na poučavanje povijesti, od osobitog je značaja te je kroz njega moguće iščitati postojeće socijalne tenzije i društvenu podijeljenost, a sastav razreda vrlo često oslikava društvo u malom.

Na tom tragu, *Documenta* je još 2007. godine tiskala publikaciju *Jedna povijest, više historija, Dodatak udžbenicima s kronikom objavljivanja*¹, koja je uz objavu *Dodatka udžbenicima za noviju povijest*, tzv. *Separata*, uključivala i prikaz vrlo burnih reakcija javnosti u ljeto 2005. godine kada je *Separat*, mimo procedure, izašao u javnost. Vjerujemo da je publikacija koju smo objavili prije deset godina, vrijedna zbirka izvora za proučavanje stanja u hrvatskoj historiografiji i nastavi povijesti početkom XXI. stoljeća, a pretpostavka koja nam se deset godina poslije nameće jest da bi *Dodatak udžbenicima za noviju povijest* i danas izazvao jednake reakcije. Glavni argument koji je bio osnova za kritiku *Dodatka*, „izjednačavanje krivnje” zaraćenih strana za rat devedesetih, i danas se s jednakom ostrašćenošću provlači kroz rasprave i u javnom diskursu i u sferi individualnog odnosa prema ratu. I kao što smo i onda ustvrdili da je „upravo nastava povijesti svojevrstan društveni lakmus koji pokazuje u kolikoj mjeri još uvijek djelujemo u duhu autoritarnih i totalitarnih tradicija obilježanih vjerom u samo jednu povijesnu istinu”, to isto možemo ponoviti i danas.

Duboko vjerujemo da se društvena funkcija povijesti očituje kroz svijest o direktnoj ili indirektnoj refleksiji prošlosti na sadašnjost, a potencijalno i na budućnost te kroz spremnost društva na kritički odnos prema prošlosti. Jedino na taj način moguće je stvoriti temelje razumijevanja društvenih fenomena prisutnih u sadašnjosti i djelovati u smjeru usvajanja demokratskih društvenih vrijednosti.

Proces suočavanja s prošlošću nekog društva podrazumijeva pružanje multiperspektivnog prikaza povijesnih ličnosti i povijesnih događaja i nužan je preduvjet dubljeg razumijevanja određenih povijesnih razdoblja u kojima su se događali ratni sukobi i političko nasilje, a obrazovanje o kontroverznim i osjetljivim pitanjima vezanim uz povijest iznimno je važno za razvoj kritičkog mišljenja te ne smije biti sporadično i ovisno o volji pojedinaca unutar obrazovnog sustava, već standardizirani dio nastave povijesti.

Unatoč tomu što je u svjetskoj historiografiji danas već izvjesno da ozbiljni pristup bavljenju poviješću zahtijeva multidisciplinarni i multiperspektivni pristup te da poštivanje tradicionalnih istraživačkih standarda priznatih u historiografiji nije dostatno kako bismo došli do dubljih i sveobuhvatnijih spoznaja o određenim povijesnim razdobljima, poučavanje povijesti u okviru hrvatskog obrazovnog sustava te nove uvide redovito zanemaruje. No, zahvaljujući trudu određenog broja profesora

i nastavnika, primjena novih postupaka u metodici nastave povijesti koja ima za cilj učenike od pasivnih primatelja informacija učiniti aktivnim sudionicima u donošenju zaključaka, događa se bar u nekim učionicama. Ove su radionice namijenjene njima.

Priručnik koji smo ovom prilikom odlučili tiskati kako bismo dali svoj doprinos unaprjeđenju nastave povijesti, temelji se na materijalima prikupljenim godinama.

Dio materijala odnosi se na zbirku osobnih sjećanja na ratove i druge oblike političkog nasilja od '41 do danas koja je prezentirana na internetskoj stranici *Osobna sjećanja na ratove i druge oblike političkog nasilja od 1941. godine do danas*.²

Prikupljanjem osobnih sjećanja nastojali smo istražiti suštinu i dublje razloge koji su rezultirali ratnim sukobima do kojih je došlo 90-ih na većem dijelu prostora bivše Jugoslavije. Naš interes prvenstveno je bio usmjeren na sjećanja ljudi koji nisu bili na pozicijama moći s kojih su mogli bitno utjecati na politička zbivanja, već su u vihoru rata najčešće figurirali kao tzv. pasivna većina, koja u većoj ili manjoj mjeri slijedi ideologije koje im se nameću. Snimljena su sjećanja kazivača i kazivačica koji pripadaju različitim društvenim skupinama, potječu iz različitih krajeva Hrvatske, a neki od njih svjetonazorski se nalaze na dijametralno suprotnim pozicijama.

Odlučili smo se na korištenje metode usmene povijesti koja se kao znanstvena disciplina počela etablirati relativno kasno, 60-ih i 70-ih godina prošlog stoljeća, jer smatramo da ona donosi bitnu „dodanu vrijednost“ u znanstveno istraživanje.

Nekoliko je činjenica koje smatramo ključnima za razumijevanje koncepta usmene povijesti:

- Usmena povijest je prikupljanje i čuvanje osobnih sjećanja kao povijesne dokumentacije koja najčešće nije dokumentirana, a zasniva se na ljudskom iskustvu;
- Usmena povijest relevantan je izvor podataka o tome što su određeno povijesno razdoblje i povijesni događaji značili ljudima koji su bili njegovi suvremenici i kako su ga oni proživjeli;
- Usmena povijest može pomoći u razumijevanju načina života i općeprihvaćenog sustava vrijednosti koji je bio prisutan u određenom razdoblju te razumijevanju društvenih čimbenika koji su stvorili uvjete za nastanak pojedinih povijesnih događaja;
- Usmena povijest omogućava istraživanje povijesnog nasljeđa koje se na razini društvene zajednice javlja kroz formu kolektivne svijesti, a na osobnoj razini, kroz formu obiteljskog nasljeđa i transgeneracijskog prijenosa traume;
- Usmena povijest putem retrospektivnog razmišljanja i sjećanja pruža mogućnost boljeg razumijevanja sadašnje situacije. Razjašnjavanje prošlosti na osnovu potrebe za suživotom u sadašnjosti posebno je važan cilj za društva suočena sa „sjećanjem na zlo“;
- Usmena povijest pruža mogućnost analize između pamćenja i zaboravljanja. Prema suvremenom razumijevanju upravo je „zaboravljanje“ kreativna refleksija sjećanja koja se kombinira u ovisnosti od društvenih/političkih pretpostavki, ali i u ovisnosti od individualnih kapaciteta pojedinaca i pojediniki

Kolekcija koju smo prikupili sadrži više od petsto snimljenih video zapisa od kojih je veći dio prezentiran na video platformi koju je moguće pretraživati te uključuje i respektabilan broj video zapisa prevedenih na engleski. Na tom tragu, određeni broj istraživača iz zemlje i inozemstva u svojim se istraživačkim radovima koristio video zapisima koji se nalaze na spomenutoj platformi.

Sadržajno, u svrhu istraživanja i prezentiranja javnosti uvidjeli smo da je temu „osobna sjećanja na ratove i druge oblike političkog nasilja od '41 do danas“ potrebno odvojiti na posebne segmente i podteme kako bi prikupljeni materijal bio jednostavniji za korištenje te prezentabilniji javnosti.

Tijekom vremena javljale su se mnoge ideje; izbjeglištvo, uloga žena u ratnim sukobima, zastupljenost ideologije u vojnim formacijama, odnos prema jugoslaven-skim samoupravnim socijalizmu i tako dalje, da bismo se zasad zaustavili na temi otpora političkoj represiji i nasilju. Kroz priče mnogih od naših kazivača i kazivačica prelama se ideja otpora i smatrali smo da ćemo uz uvrštavanje dodatnih kazivača i kazivačica koji govore o osobnim sjećanjima i iskustvima vezanim uz otpor, uspjeti predstaviti različite oblike otpora i značaj koji otpor ima u kontekstu ljudske odgovornosti prema društvu u kojem živi. Tako je nastala platforma *Lica otpora*³ na kojoj se nalaze video zapisi u kojima ljudi iz post-jugoslavenskih zemalja, ali i sa šireg područja, govore o vlastitom iskustvu otpora različitim oblicima represije i političkog nasilja. Platforma je tek u začetku i namjera nam je kontinuirano ju obogaćivati novim pričama i iskustvima.

Treći element na kojem se gradi ovaj priručnik odnosi se na materijal koji je Agencija Sense⁴, prateći suđenja za ratne zločine na Međunarodnom kaznenom sudu za bivšu Jugoslaviju u Haagu (MKSJ), godinama prikupljala. Sav prikupljeni materijal Agencija Sense i njezin osnivač Mirko Klarin odlučili su prenijeti u Hrvatsku te na taj način pružiti mogućnost njegovog korištenja u istraživačke, edukativne, dokumentacijske, medijske i ine svrhe.

U tu svrhu u Puli je otvoren Sense – Centar za tranzicijsku pravdu. Sense je dosad na temelju prikupljenog materijala producirao nekoliko interaktivnih narativa: *Srebrenica*, *Genocid u osam činova*⁵, *Oluja u Haagu*⁶, *Zatiranje historije i sjećanja*⁷.

Narativi uključuju svu dokumentaciju, kako audio-vizualnu tako i drugovrsnu sudsku dokumentaciju koja se pri procesuiranju pojedinih slučajeva koristila na MKSJ (optužnice, iskazi svjedoka, obrana itd.). U tom smislu, materijal sadrži bogatstvo dokazanih činjenica o tome što se događalo u ratovima devedesetih i početkom 21. stoljeća na prostoru bivše Jugoslavije.

3 <https://licaotpora.hr/site/index/hr-HR>

4 <http://www.sense-agency.com/naslovna/naslovna.1.html>

5 <http://srebrenica.sense-agency.com/bs/>

6 <http://snv.hr/oluj-a-u-haagu/oluj-a-hr.html>

7 <http://www.heritage.sense-agency.com/bhs/>

Za Priručnik koji Vam predstavljamo smo iz Sense arhiva odabrali materijal koji se odnosi na zatiranje povijesti i sjećanja na prostoru bivše Jugoslavije. Materijal je korišten i u postavu izložbi u Zagrebu, Beogradu i Sarajevu te je bio temelj Regionalnog seminara za nastavnike povijesti/Studijskog putovanja Sarajevo – Mostar – Dubrovnik, održanog 23.-27. lipnja 2017.⁸ U programu su sudjelovali nastavnici povijesti iz Hrvatske, Srbije i BiH. Materijal (dokumentacija, video zapisi, fotografije) koji je uključen u ovaj program većim dijelom se temelji na prezentiranju slučajeva uništavanja vjerskog i kulturnog nasljeđa koji su procesuirani na MKSJ u Haagu. Radi se o namjernom uništavanju kulturnih i vjerskih objekata u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i na Kosovu tijekom ratova 1991.-1999. koji predstavljaju najgori primjer razaranja kulturnog nasljeđa u Europi od Drugog svjetskog rata. Vjerujemo da je materijal iznimno koristan u edukacijske svrhe te da će nastavnici povijesti uz našu skromnu pomoć kroz Priručnik koji je pred vama iznaći načina kako učeničkoj populaciji predstaviti značaj kulturnog i vjerskog nasljeđa za formiranje identiteta određene društvene skupine, ali i destruktivni potencijal koji u ratnim sukobima kulturno i vjersko nasljeđe može imati.

Maja Dubljević, urednica publikacije

UVODNE NAPOMENE AUTORA

Povijest kroz nastavni proces, izvannastavnu aktivnost i izbornu nastavu čini svakodnevicu učenika i roditelja od petog do osmog razreda osnovne škole te u srednjoj školi u kojoj broj sati, nastavni sadržaji i program varira ovisno o usmjerenju. Povijest je još ponegdje prisutna u izornoj nastavi, izvannastavnoj i projektnoj aktivnosti te kao dio obilježavanja mnogih obljetnica kojima se škole već uobičajeno uključuju u društvenu zajednicu.

Važno je napomenuti da se upravo za nastavu povijesti vežu brojni stereotipi koji uključuju sljedeće: „štrebanje“, „bubanje“, ideološka obojenost sadržaja i njegove prezentacije, težina gradiva koja se očituje u brojnosti informacija i podataka za koje se od učenika očekuje da ih usvoje, korištenje zastarjelih nastavnih pomagala i metoda (kreda, ploča, diktiranje).

S druge strane, nacionalna povijest neke zemlje vrlo je često izrazito ideologizirana te oko nje postoje brojni prijeperi. U pravilu se radi o činjenicama i interpretacijama koje su za pojedine ideološke reprezentacije sporne ili pak poželjne, a multiperspektivnost u povijesnom prikazu neke ličnosti ili razdoblja, u okviru hrvatskog obrazovnog sustava gotovo je u potpunosti zanemarena.

Unatoč navedenom, smatram da probleme vezane uz nastavu povijesti treba rješavati na posve drugoj razini. Prije svega, u segmentu koji se odnosi na nastavne metode. Način obrade gradiva, poučavanje historiografskim metodama koje među ostalima uključuju proučavanje i kritiku izvora, vrednovanje obrađenih izvora, stvaranje/oblikovanje interpretacija te razvijanje vještina i kompetencija kod učenika najvažniji su dio nastavnog procesa. Prvenstveno razvojem nastavnih metoda doći će se do kvalitativnog pomaka u nastavi povijesti, ali i u obrazovanju općenito. Zato sam ove radionice radio s posebnim osvrtom na različite metode koje su primjenjive na brojnim povijesnim sadržajima.

Drugi problem je status nastavnika povijesti koji se očituje na više razina. Primjetno je da je vrednovanje rada nastavnika neodgovarajuće te da unatoč tomu što su za nastavnike organizirani državni seminari, čija kvaliteta nije podložna propitivanju, nedostaje stimulacije koja bi nastavnike motivirala za daljnje usavršavanje i odgovorniji pristup prenošenju znanja.

Treći problem je premali naglasak na razvijanju kritičkog razmišljanja kod učenika/učenica i uvažavanju znanstvenog pristupa. Radionice za nastavnike/nastavnice povijesti održane u Zagrebu i Sarajevu pokazale su volju, entuzijazam i interes za dodatnim usavršavanjem. Savjeti kolegica i kolega koji su sudjelovali na radionicama uvelike su pomogli oblikovanju pojedinih rješenja. Za radionice su odabrane osobe, procesi, događaji i kulturno i/ili vjersko nasljeđe koje potiče na drugačiji način razmišljanja te ohrabruje učenike u postavljanju pitanja, traženju odgovora i preispitivanju postojećih istina i „istina“.

Dvadeseto stoljeće, obilježeno različitim ideologijama, od kojih su neke bile ekstremne, na našim je prostorima bilo osobito turbulentno, a pukotine koje je ostavilo vidljive su i danas. Što su bili stvarni ciljevi uništavanja vjerskog i kultur-

nog nasljeđa? Kakvu su sudbinu imali neistomišljenici u Jugoslaviji? Što znamo o otporu tijekom devedesetih godina prošloga stoljeća? Koliko smo sami spremni na društveni otpor? Ovo su samo neka od pitanja o kojima treba promišljati u okviru radionica za nastavnike povijesti koje sam održao u Zagrebu i Sarajevu.

Ponosan sam na ukazano povjerenje koje mi je ukazala voditeljica *Documente*, Vesna Teršelič. Također, zahvalan sam kolegici i prijateljici Maji Dubljević na uredničkom poslu te recenzentima, profesorima: Miljenku Hajdaroviću, Vinku Tadiću i Nikici Torbici. Trud lektora Đina Đivanovića te studia Bestias vidljiv je u svim dijelovima ove publikacije. Zahvaljujem i kolegicama Ani Tomljenović, doc. dr. sc. Snježani Koren, Jasni Ibrahimpašić, Mihaeli Markovac na dugotrajnim razgovorima i prepiskama o nastavi povijesti koje su mi bile korisne za koncipiranje radionica o nastavi povijesti, zatim Bojanu Mišćeviću, Klaudiji Gašpar, Kristini Rupert, Marini Matiši, Ivanu Vekiću, Mati Vučiću, doc. dr. sc. Igoru Despotu, Karmen Ratković kao i kolegama iz Euroclia Stevenu Stegersu, Judith Geerling, Aysel Goyalovoj, Tigranu Tovmasyanu, Steveu Johnsonu, Eliasu Stouraitisu, Matjažu Jerucu, Ireni Zgonc, Darejan Dzotsenidze, Gulsen Salgar i mnogim drugima.

Zahvaljujem se i Centru za mirovne studije te predavačicama Emini Bužinkić, Andrijani Parić i Duški Gelb Pribičević na inspiraciji i metodičkim inovacijama koje su poslužile za ovaj priručnik.

Sve greške, nejasnoće i propusti „idu na moju dušu“ te snosim posljedice za iste.

Drage kolegice i kolege, nadam se da će Vam ove radionice pomoći u lakšoj i jednostavnijoj provedbi nastave i suočavanju sa izazovima suvremene povijesti.

Goran Đurđević, autor priručnika

LICA OTPORA

i

ZATIRANJE POVIJESTI I SJEĆANJA

Radionice za nastavnike
povijesti i učenike

LICA OTPORA

U sklopu Festivala filmova o ljudskim pravima (Human Rights Film Festival), u Zagrebu je 9. prosinca 2016. godine održana radionica *Lica otpora* u kojoj su obrađeni ulomci iz video zapisa nastalih metodom usmene povijesti. Prvenstveno su korišteni video zapisi iz kolekcije *Osobna sjećanja na ratove i druge oblike političkog nasilja od 1941. godine do danas*. Sudjelovali su nastavnici povijesti iz Zagreba, Rijeke, Osijeka, Vukovara i Slavonskog Broda.

Izložba „Lica otpora“,
23. ožujka do 05. travnja
2017. u Kinu Europa, u
Zagrebu

Radionica se sastojala od nekoliko dijelova:

- uvoda u kojem smo sudionike/sudionice upoznali s projektom i ciljevima;
- podjele sudionika u male grupe po principu odbrojavanja⁹ u kojima su imali zadaću raspraviti što bi bila definicija otpora i usuglasiti se oko nje;
- formiranja novih grupa u koje sudionici ulaze s prethodnim saznanjima vezanim uz definicije otpora te zajedničko gledanje isječka iz intervjua iz kolekcije *Osobnih sjećanja*. Pritom sudionici grupe sami odabiru video zapis na kojem će raditi, a članovi u novu grupu unose definiciju otpora koju su usuglasili u prvoj grupi. Dakle, svi članovi prve grupe imaju istu, zajedničku definiciju koju nose u drugu, novoformiranu grupu;

9 Na primjer, da biste formirali šest grupa od po pet učenika u razredu od trideset učenika, zamolite učenike da odbrojavaju od jedan do šest ponavljanjem niza od 1-6. Na taj način su sve „jedinice“ u jednoj grupi, sve „dvojke“ u drugoj i tako dalje

- sudionici kroz raspravu pokušavaju zajedničkim naporima odgovoriti na pitanja koja su u pisanom obliku dobili prije gledanja isječka a vezana su uz ulomak video zapisa;
- nakon rasprave sudionici se vraćaju u svoje primarne grupe u kojima su definirali otpor i raspravljaju o videomaterijalu koji su pogledali te pokušavaju odrediti koliko se priča o otporu iz pogledanih video zapisa uklapa u definiciju otpora oko koje su se usuglasili;
- sudionici vode zajedničku raspravu o ulozi otpora u društvenom sagledavanju povijesti i svrhovitosti otpora pojedinaca u pojedinim režimima. Rasprava je uključivala i razmjenu mišljenja o metodi korištenja video zapisa temeljenih na usmenoj povijesti u nastavnom procesu.

Druga radionica *Lica otpora* održana je u Kući ljudskih prava u sklopu međunarodne konferencije *Otpor nasilju i zagovaranje prava na pravdu, istinu i sjećanje*, održanoj u Zagrebu 24.-25. ožujka 2017. Sudionici/sudionice su bili nastavnici/ce povijesti i aktivisti/aktivistkinje iz zemalja uključenih u projekt *Lica otpora društvenoj represiji u Europi u XX. stoljeću* (Hrvatska, Srbija, Crna Gora).

Na radionici je također korištena „metoda križanih skupina“¹⁰ uz korištenje video zapisa temeljenih na usmenoj povijesti.

Radionica Lica otpora,
25. 03. 2017. g., Zagreb

ZATIRANJE POVIJESTI I SJEĆANJA

Tijekom dvodnevnog seminara, održanog u Sarajevu 23.-24. lipnja 2017. u sklopu višednevnog studijskog putovanja Sarajevo – Mostar – Dubrovnik za nastavnike iz Hrvatske, Srbije i Bosne i Hercegovine pripremljene su dvije radionice, jedno predavanje i rasprava vezana uz projekt *Zatiranje povijesti i sjećanja*.

Prva radionica nazvana je Turistički vodiči/kustosi. Radionica je provedena na način da je šest sudionika/ca preuzelo ulogu kustosa/ica te je svatko od njih odabrao jedan od panoa koji su bili postavljeni u okviru izložbe *Spomenici na nišanu* (Dubrovnik, Mostar, Sarajevo, Bosna i Hercegovina, Kosovo, zločini uništavanja kulturnog i vjerskog nasljeđa koji nisu procesuirani na Haaškom tribunalu).¹¹

„Kustosi/ce“ su dobili tekstove u kojima je prikazana povijest određenog kulturnog ili vjerskog objekta prije njegova uništenja te im je zadaća bila ostalim sudionicima radionice prezentirati objekt i njegovu povijest. Pritom su trebali izbjeći spominjanje sudbine objekta u ratnim razaranjima.

Ostatak sudionika/ca podijeljen je u skupine u kojima su imali uloge učenika/ca iz višenacionalnih škola iz Hrvatske, Srbije, Bosne i Hercegovine te Kosova. Svaka skupina „učenici/e“ trebala je saslušati svakog kustosa/icu i pitati ga o rušenju spomenika iz perspektive pripadnosti narodu koja mu je za ovu prigodu dodijeljena. Pritom su trebali postavljati što provokativnija pitanja vezana uz uništavanje spomenika, o kojem kustos/ica izbjegava pričati.

Ovakav obilazak izložbe bio je veoma koristan i za „kustose/ice“ i za „učenik/ice“ te je pokazao potencijalne probleme s kojima se mogu susresti. S obzirom na težinu i složenost same radionice, radionica je primjerena kao nastavna metoda za četvrti razred srednje škole.

U okviru drugog dana edukacijskog seminara održano je predavanje o korištenju IKT (informacijsko-komunikacijskih tehnologija) u nastavi povijesti. Prezentiran je rad na društvenim mrežama (Facebook, Pinterest, Instagram, Flickr, Ask.fm), programi za prezentacije (Prezi, Microsoft Powerpoint), mentalne mape (Mindomo, Mindmeister), stripovi (Toondoo), plakati (Glogster, Linoit), kvizovi (Purpose Games, Hot Potatoes, Kahoot), križaljke (Kubbu, ProProfs, Hot Potatoes), edukacijske platforme (Blendspace, Educreations, Khan academy, Big History Project) i programi za web stranice (Wix, Wordpress). U konačnici se prikazao projekt *Zanimljiva povijest*¹², koji sadrži niz edukativnih videa o nastavnim jedinicama za osnovnu školu.

Nakon predavanja provedena je radionica nazvana *Živa knjižnica/Iskustvene vježbe*.¹³ Odabrani sudionici/e su imali zadatak personificirati povijesne građevine uništene u ratovima devedesetih te ispričati priču o njima iz perspektive građevina („ja“-forma). Sudionici- građevine ispričali su priču o svome uništenju paru sudionika/ca koji su u radionici bili nastavnici/e. Nakon što su čuli priču nastavnici/e su

11 www.documenta.hr/hr/regionalni-seminar-nastavnika-studijsko-putovanje-sarajevo-mostar-dubrovnik-23.-27.-lipnja-2017.html

12 <http://povijest.net/zanimljiva-povijest-razgovor-s-goranom-durdevicem/>

13 http://www.mmh.hr/files/ckfinder/files/G00%20prirucnik%20za%20nastavnike_SCREEN.pdf

postavljali pitanja „uništenoj građevini“. Potom su se sudionici/ce rotirali te je svaki od parova nastavnika/ca imao priliku poslušati svaku od priča „građevina“. Važno je napomenuti da su u vježbi korišteni izložbeni eksponati koji su dio izložbe *Spomenici na nišanu* koji su prikazivali fotografije i popratnu dokumentaciju vezanu uz uništene spomenike te je ova vježba vrlo prikladna kao metoda u izvannastavnoj i projektnoj aktivnosti unutar nastave povijesti; npr. prilikom posjete izložbama koje se povremeno organiziraju za učenike.

Na kraju drugog dana odigrana je vježba Barometar stavova¹⁴ u kojoj su nastavnici/e odgovarali na pitanja izborom položaja na skali od „slažem se“ do „ne slažem se“. Pitanja su bila provokativno postavljena, a odnosila su se na stavove vezane uz činjenice, objektivnost i nastavu povijesti. Nastavnici/e su kroz raspravu objašnjavali svoju poziciju.

Završni dio radionice sastojao se od usmene evaluacije u kojoj su nastavnici/e iznijeli svoje primjedbe, komentare, kritike, pohvale i promišljanja o radionici i primjeni iste u nastavi. Sudionici edukacijskog seminara su se složili oko toga da bi bilo korisno urediti materijal s izložbe i u PDF formatu ga staviti nastavnicima/ama na raspolaganje kako bi ga mogli koristiti u nastavi te eventualno postaviti školske izložbe koje bi sadržavale materijale s izložbe *Spomenici na nišanu*.¹⁵

Izložba o uništavanju kulturne i vjerske baštine *Spomenici na nišanu*, Historijski muzej BiH, Sarajevo, 23. 06. 2017

14 Nekoliko primjera stavova koji su se bilježili na Barometru: Činjenice su objektivne. Nastava povijesti treba se bazirati na izvorima bez interpretacija. U nastavi povijesti važnija je odgojna komponenta od obrazovne. http://www.mmh.hr/files/ckfinder/files/G00%20prirucnik%20za%20nastavnike_SCREEN.pdf

15 Projekti *Lica otpora političkoj represiji XX. stoljeća u Europi* i *Zatiranje povijesti i sjećanja* financijski su podržani od strane Europske komisije u okviru programa Europa za građane, Europsko sjećanje.

METODIKA

Pisane pripreme za
izvođenje nastavnih
jedinica na teme:

Lica otpora, Zatiranje
povijesti i sjećanja

Različiti oblici društvenog otpora

OSNOVNA ŠKOLA

Razredni odjel:	8. osnovne škole
Nastavni predmet:	Povijest
Nastavna cjelina/tema:	Drugi svjetski rat/Jugoslavija od 1945. godine do njezinog raspada/Ratovi 90-ih
Nastavna jedinica:	Različiti oblici društvenog otpora

PISANA PRIPREMA ZA 8. RAZRED OSNOVNE ŠKOLE ZA IZVOĐENJE NASTAVNE JEDINICE RAZLIČITI OBLICI DRUŠTVENOG OTPORA

I. CILJEVI I ISHODI UČENJA U NASTAVNOJ JEDINICI (znanja, vještine i stavovi)

Odgojno-obrazovni cilj nastavne jedinice:

Učenici/e će steći znanja o oblicima društvenog otpora i osobama koje su sudjelovale u otporu, razviti umijeće učenja iz audiovizualnih povijesnih izvora te razviti kritičko povijesno mišljenje o ovim događajima.

Očekivani ishodi učenja:

Učenik/ca će steći sljedeća:

a) Znanja

- opisati ključne političke promjene u Jugoslaviji i Hrvatskoj
- navesti najvažnije osobe/lica u otporu prema dominantnoj politici
- objasniti definiciju otpora
- argumentirati posljedice otpora na primjerima

b) Vještine

- analizirati audiovizualne povijesne izvore-intervjue sa sudionicima/ama povijesnih događaja
- predvidjeti moguće posljedice otpora pomoću prethodno stečenog znanja o 20. stoljeću

c) Zauzimanje stajališta

- razvijati toleranciju i uvažanje različitosti
- suprotstaviti se stradanju civila i kršenjima ljudskih sloboda
- zauzeti kritički stav prema povijesnim događajima i osobama

18 II. DIDAKTIČKO-METODIČKI PODATCI O NASTAVNOJ JEDINICI

Etape nastavne jedinice (trajanje u minutama):	Blok sati: Uvodni dio sata • oluja ideja (3 minute) • upoznavanje učenika/ca sa važnošću i oblicima usmenih povijesnih izvora¹⁶ (5 minuta) • ponavljanje (6 minuta) • najava cilja (1 minuta) Središnji dio sata • rad u grupama (45 minuta) • prezentacija svake grupe (15 minuta) Završni dio sata: • rasprava i zaključci (15 minuta)
Oblici rada:	Grupni, individualni, frontalni rad
Metode učenja i poučavanja:	Metode učenja: • metoda čitanja i rada na tekstu i povijesnim izvorima (audiovizualni) • metoda pisanja Metoda poučavanja: • verbalne metode (izlaganje učitelja/ica, dijaloška metoda) • dokumentacijske metode (rad s povijesnim izvorima) • metoda analize slikovnog materijala
Mediji (nastavna sredstva i pomagala):	Nastavna sredstva: • odabrani video materijal s portala • http://www.osobnasjecanja.hr/ • https://licaotpora.hr/site/faces/hr-HR • udžbenik • radna bilježnica Nastavna pomagala: • računalo • projektor • povijesni zemljovid • hamer, flomasteri (prema potrebi)
Popis priloga:	

III. KORELACIJA

Građanski odgoj i obrazovanje, hrvatski/srpski/bosanski jezik i književnost, zemljopis

IV. LITERATURA

a) za učenike/ce

- udžbenici za OŠ odobreni od strane nadležnog ministarstva
- video zapisi iz kolekcije Osobna sjećanja i Lica otpora: <http://www.osobnasjecanja.hr/>,
- <https://licaotpora.hr/site/faces/hr-HR>

b) za učitelje/ice (stručno-znanstvena, metodička, pedagoška, psihološka):

- Barić, Nikica. Srpska pobuna u Hrvatskoj. Zagreb: Golden marketing, 2005.
- Bilandžić, Dušan. Hrvatska moderna povijest. Zagreb: Golden marketing, 1999.
- Duda, Igor. Pronađeno blagostanje. Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih. Zagreb: Srednja Europa, 2010.
- Duda, Igor. U potrazi za blagostanjem. O povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih. Zagreb: Srednja Europa, 2014.
- Jelić-Butić, Fikreta. Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska: 1941-1945. Zagreb: Liber, 1977.
- Jenkins, Keith. Promišljanje historije. Zagreb, Srednja Europa, 2008.
- Jović, Dejan. Jugoslavija: država koja je odumrla. Zagreb: Prometej, 2003.
- Jugoslavija u istorijskoj perspektivi, link na pdf <http://www.yuhistorija.com/serbian/doc/jugoslavija%20u%20istorijskoj%20perspektivi.pdf>
- Kamberović, Husnija. Prema modernom društvu. Bosna i Hercegovina od 1945. do 1953. Godine. Tešanj: Centar za kulturu i obrazovanje, 2000.
- Klasić, Hrvoje. Jugoslavija i svijet 1968. Zagreb: Ljevak, 2012.
- Krizman, Bogdan. Ustaše i Treći Reich, Vol. 1-2. Zagreb: Globus, 1983.
- Kuljić, Todor. Tito – sociološkoistorijska studija. Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“, 2004.
- Kyracou, Chris. Temeljna nastavna umijeća. Zagreb: Educa, 2001.
- Marinović, Marijana. Kako oblikovati ishode učenja počevši od kraja. Rijeka: AZOO, 2013.
- Milosavljević, Olivera. Potisnuta istina: kolaboracija u Srbiji 1941.-1944. Beograd: Helsinški odbor Srbije, 2006.
- Radelić, Zdenko. Hrvatska u Jugoslaviji: od zajedništva do razlaza. Zagreb: Hrvatski institut za povijest i Školska knjiga, 2008.
- Radelić, Zdenko; Marijan, Davor; Barić, Nikica; Bing, Albert; Živić, Dražen. Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat. Zagreb: Hrvatski institut za povijest i Školska knjiga, 2006.
- Popov, Nebojša (ur.). Srpska strana rata. Beograd: Samizdat B92, 2002.
- Stradling, Robert. Nastava europske povijesti 20. stoljeća. Zagreb: Srednja Europa, 2003.
- Sulzberger, Cyrus Leo. Drugi svjetski rat. Split: Marjan tisak, 2009.
- Trškan, Danijela. Provjera znanja i ocjenjivanje u nastavi povijesti. Zagreb: Srednja Europa, 2005.
- Vizek Vidović, Vlasta; Rijavec, Majda; Vlahović-Štetić, Vesna. Psihologija obrazovanja. Zagreb: IEP-Vern, 2003.
- Žerjavić, Vladimir. Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Zagreb: Globus, 1992.

V. PREGLED I STRUKTURA KATEGORIJA ZNANJA I VJEŠTINA

Činjenično znanje:	- objasniti pojmove: otpor, totalitarni sustav, nenasilje - vremenski odrediti događaje: Drugi svjetski rat, Bleiburg, Goli otok - imenovati povijesne osobe: Ante Pavelić, Josip Broz Tito, Staljin, Franjo Tuđman
Konceptualno znanje:	uočiti uzroke i posljedice otpora pojedinaca „lica otpora“ u pojedinim povijesnim etapama
Proceduralno znanje:	interpretirati podatke predložene pisanim i slikovnim povijesnim izvorima
Metakognitivno znanje:	primijeniti strategije za razumijevanje teksta i izdvajanje ključnih podataka

VI. ZADACI NASTAVNOG SATA – KRATAK OPIS IZBORA I STRUKTURE

Artikulacija nastavnog sata i predviđeno vrijeme:

1. Uvodni dio sata (20 minuta)

Najava nastavne jedinice

- oluja ideja na temu otpora, na ploču zapisati najvažnije asocijacije, upoznavanje učenika/ca sa važnošću i oblicima usmenih povijesnih izvora
- navesti kako će biti riječi o otporu i osobama koje su sudjelovale u otporu tijekom Drugog svjetskog rata, razdoblja Jugoslavije i tijekom ratova 90-ih
- ponavljanje prethodnih nastavnih sadržaja kroz nekoliko kratkih pitanja¹⁷

2. Glavni dio sata (50 minuta)

- učenici/e se dijele u pet skupina s podjednakim brojem učenika/ca u skupini
- skupine rade na definiciji otpora
- učenici/e se ponovno dijele u osam novih skupina po sustavu križanih skupina i pomoću zadanih pitanja rade na jednom licu otpora s portala Osobna sjećanja i Lica otpora <http://www.osobnasjecanja.hr/>, <https://licaotpora.hr/site/faces/hr-HR>
- učenici/e se vraćaju u svoje matične skupine i izvještavaju na kojem su licu otpora radili
- učenici/e zajednički izvještavaju o tome što su radili

3. Završni dio sata (20 minuta)

- rasprava i zaključci o oblicima otpora, njegovom značaju i mogućim posljedicama

Lica otpora

- otpor – upisati dogovorenu definiciju
 - događaji i situacije za vrijeme kojih se događa otpor: Drugi svjetski rat, razdoblje poraća, razdoblje Jugoslavije, ratovi devedesetih i oblici otpora u država sljednicama Jugoslavije (Goli otok, Studentski prosvjedi '68, Hrvatsko proljeće, pokreti osamdesetih), Republika Hrvatska/Srbija/BiH (mirovni pokret, pokreti za prava žena, organizacije i protesti za zaštitu okoliša)
 - osobe na temelju čijih iskustava se obrađuje tema – prijedlozi: Draguljub Mićunović, Shyqeri Xhaferi, Lazar Stojanović, Rajko Grlić, Vesna Bosanac, Stipe Božić, Biserka Momčinović, Srđan Dvornik i Ivo Škorić, Eva Akerman, Slavko Kolar, Vera Winter, Sanja Sarnavka, Vesna Pešić, Vera Winter, Nojko Marinović, Srbijanka Turajlić, Ana Raffai, Stipe Božić...
-

TEMA: DRUGI SVJETSKI RAT

1. Tko je kazivač/ica?
2. Što je kazivač/ica po zanimanju i odakle je?
3. Pročitaj što piše u biografiji o kazivaču/ici. Jesi li zapazio/ila neki zanimljiv detalj?
4. O kojem razdoblju govori kazivač/ica?
5. Je li kazivačeva/icina obitelj bila pogođena Drugim svjetskim ratom i ako jest, na koji način?
6. Kakve je kazivač/ica imao osobne stavove i osjećaje vezane uz Drugi svjetski rat, uz partizanski pokret, Nezavisnu Državu Hrvatsku?
7. Na koji način je kazivač/ica iskazivao/la svoj otpor?
8. Je li kazivač/ica trpio/jela posljedice zbog svog otpora?
9. Je li se kazivač/ica tijekom Drugog svjetskog rata priključio/la nekoj određenoj političkoj i/ili vojnoj opciji? Ako da, kojoj?
10. Možemo li vjerovati kazivaču/ici? Kako provjeriti pojedine navode?
11. Raspravite u grupi o značenju djelovanja kazivača/ice? Koliko vam je sjećanje bilo korisno za upotpunjavanje saznanja o povijesnom razdoblju o kojem kazivač/ica govori?
12. Možeš li svojim riječima prepričati temu i riječi kazivača/ice?

Neka od „lica otpora“ u Drugom svjetskom ratu prikazana na izložbi u Zagrebu, Tončka Čeč, antifašistkinja...

TEMA: RAZDOBLJE JUGOSLAVIJE

1. Tko je kazivač/ica?
2. Jesi li prije čuo/la za njega/nju? Ako jesi, gdje i kada?
3. Što je kazivač/ica po zanimanju i odakle je?
4. O kojem razdoblju govori kazivač/ica?
5. Na koji je način kazivač/ica sudjelovao/la u političkim zbivanjima?
6. Što misliš kojoj je političkoj opciji pripada kazivač/ica?
7. Na koji način je kazivač/ica iskazivao/la otpor i koje su bile posljedice toga?
8. Može li se kazivača/icu smatrati predstavnikom/com nekog oblika otpora prevladavajućoj političkoj struji? Obrazloži svoj odgovor.
9. Što zaključuješ o položaju političkih neistomišljenika/ca i protivnika/ca u Jugoslaviji?
10. Možemo li vjerovati kazivaču/ici? Kako provjeriti pojedine navode?
11. Raspravite u grupi o značenju djelovanja kazivača/ice? Koliko vam je sjećanje bilo relevantno za upotpunjavanje saznanja o povijesnom razdoblju o kojem kazivač/ica govori?
12. Možeš li svojim riječima prepričati temu o kojoj kazivač/ica govori?

TEMA: RATOVI DEVEDESETIH

1. Tko je kazivač/ica?
2. Što je kazivač/ica po zanimanju i odakle je?
3. Što je kazivač/ica radio/la prije početka rata 90-ih?
4. Kakav je odnos kazivač/ica imao/la prema raspadu Jugoslavije?
5. Na koji način je kazivač/ica iskazivao/la otpor i koje su bile posljedice toga?
6. Je li kazivač/ica bio/la angažiran/a u ratu kao civil/ka ili vojnik/inja?
7. Koje razloge navodi za aktivni angažman u ratu?
8. Što misliš kojoj je političkoj opciji pripadao/la kazivač/ica?
9. Kako je tekao njegov/njen angažman?
10. Je li tijekom rata svjedočio/la kršenjima ljudskih prava?
11. Je li kazivač/ica imao/la osobnih gubitaka tijekom rata?
12. Je li kazivač/ica imao/la osobnih posljedica zbog rata? (PTSP)
13. Kakav je status imao/la i čime se bavio/la nakon završetka rata?
14. Na koji način je sebi tumačio/tumačila uzroke rata?

15. Jesu li se ta tumačenja u međuvremenu promijenila?
16. Je li kazivač/ica zadovoljan/na načinom kako je rat završen?
17. Smatra li kazivač/ica da je rat bio opravdan?
18. Je li kazivač/ica zadovoljan/na životom nakon rata?
19. Raspravite u grupi o značenju djelovanja kazivača/ice? Koliko vam je sjećanje bilo relevantno za upotpunjavanje saznanja o povijesnom razdoblju o kojem kazivač/ica govori?
20. Možeš li svojim riječima prepričati temu i riječi kazivača/ice?

Uništavanje vjerskog i kulturnog nasljeđa u ratnim sukobima

OSNOVNA ŠKOLA**Razredni odjel:** 8. razred**Nastavni predmet:** Povijest**Nastavna cjelina/tema:** Domovinski rat i stvaranje samostalne Hrvatske**Nastavna jedinica:** Uništavanje vjerskog i kulturnog nasljeđa u ratnim sukobima**Tip sata:** ponavljanje**PISANA PRIPREMA ZA IZVOĐENJE NASTAVNE JEDINICE****TEMA: UNIŠTAVANJE VJERSKOG I KULTURNOG NASLJEĐA U RATNIM SUKOBIMA****I. CILJEVI I ISHODI UČENJA U NASTAVNOJ JEDINICI (znanja, vještine i stavovi)****Odgojno-obrazovni cilj nastavne jedinice:**

Učenici/e će steći znanja o uništenim spomenicima i kulturnoj baštini u ratovima iz vremena raspada Jugoslavije, razviti umijeće učenja iz vizualnih i audiovizualnih povijesnih izvora te razviti povijesno mišljenje o ovim događajima.

Očekivani ishodi učenja:

Učenik/ca će steći sljedeća:

a) Znanja

- opisati ključne političke promjene u Jugoslaviji i Hrvatskoj tijekom devedesetih godina prošloga stoljeća
- navesti najvažnije uništene građevine
- navesti sudionike/ce (individualne i kolektivne) uništenja pojedinih građevina
- poznavati razliku između procesuiranih i neprocesuiranih zločina
- argumentirati posljedice uništenja spomenika na primjerima

b) Vještine

- analizirati vizualne i audiovizualne povijesne izvore-intervjue sa sudionicima povijesnih događaja
- predvidjeti moguće posljedice otpora pomoću prethodno stečenog znanja o 20. stoljeću

c) Zauzimanje stajališta

- razvijati toleranciju i uvažanje različitosti
- prepoznati važnost kulture mira
- suprotstaviti se stradanju civila i kršenjima ljudskih sloboda
- zauzeti kritički stav prema povijesnim događajima i osobama

II. DIDAKTIČKO-METODIČKI PODATCI O NASTAVNOJ JEDINICI

Etape nastavne jedinice (trajanje u minutama):

Uvodni dio sata:

- oluja ideja – 3 minute
- ponavljanje – 6 minuta
- najava cilja – 1 minuta

Središnji dio sata:

- rad u grupama – 45 minuta
- prezentacija svake grupe – 15 minuta

Završni dio sata:

- ponavljanje – 5 minuta
- rasprava – 15 minuta

Oblici rada:

- Grupni, individualni, frontalni rad

Metode učenja i poučavanja:

Metode učenja:

- metoda čitanja i rada na tekstu i povijesnim izvorima (audiovizualni)
- metoda pisanja

Metode poučavanja:

- verbalne metode (izlaganje učitelja, dijaloška metoda)
- dokumentacijske metode (rad s povijesnim izvorima)
- metoda analize slikovnog materijala

Mediji (nastavna sredstva i pomagala):

Nastavna sredstva:

- odabrani materijal s portala <http://www.heritage.sense-agency.com/>, www.osobnasjecanja.hr
- udžbenik, radna bilježnica

Nastavna pomagala:

- računalo, projektor, povijesni zemljovid, hamer, flomasteri (prema potrebi)

Popis priloga:

III. KORELACIJA

Građanski odgoj i obrazovanje, hrvatski/srpski/bosanski jezik i književnost, zemljopis

IV. LITERATURA

a) za učenike/ce (udžbenici, priručnici i drugi izvori znanja):

- Udžbenici za osnovne škole odobreni od strane nadležnog ministarstva, platforme: <http://www.heritage.sense-agency.com/bhs/> i www.osobnasjecanja.hr

b) za učitelje/ice (stručno-znanstvena, metodička, pedagoška, psihološka):

- Butigan, Gabrijela. Muzejska izložba kao mjesto "sukoba" sjećanja. *Informatica museologica*, 47, 1-4(2017), str. 183-187.
- Connerton, Paul. Kako se društva sjećaju. Zagreb: Izdanja Antibarbarus, 2004.
- Detling, Denis. **Izložba "Ljupki čuvari uspomena" i popratne edukativne radionice u Muzeju Slavonije.** *Informatica museologica*, 45-46(2016), str. 218-219.
- Dražin Trbuljak, Lada. **Peta obljetnica manifestacije "MUVI 05: Muzeji – video – film": Od manifestacije do portala s pristupom muzejskim filmovima online.** *Informatica museologica*, 45-46(2016), str. 151-160.
- Hrženjak, Juraj (ur.). Rušenje antifašističkih spomenika u Hrvatskoj 1990-2000. Zagreb: Savez antifašističkih boraca Hrvatske, 2002.
- Jenkins, Keith. Promišljanje historije. Zagreb: Srednja Europa, 2008.
- Kyracou, Chris. Temeljna nastavna umijeća. Zagreb: Educa, 2001.
- Marinović, Marijana. Kako oblikovati ishode učenja počevši od kraja. Rijeka: AZOO, 2013.
- Maroević, Ivo. Rat i baština u prostoru Hrvatske. Petrinja: Matica hrvatska Ogranak Petrinja, 1995.
- Pavić, Vladimira. Registar ratnih šteta na muzejima i galerijama u Hrvatskoj. // Ratne štete na muzejima i galerijama u Hrvatskoj. Pavić, Vladimira (ur.). Zagreb: Muzejski dokumentacijski centar, 1997.
- Perinčić, Tea. Oživljavanje memorijalne zbirke Lipa pamti. *Informatica museologica*, 45-46(2016), str. 53-58.
- Sjekavica, Marko. Sustavno uništavanje baštine: prema pojmu kulturocida/heritocida. *Informatica museologica*, 43, 1-4(2013), str. 57-75.
- Stipan, Davor. Vrijeme kulturocida. *Informatica museologica*, 45-46(2016), str. 168-171.
- Stradling, Robert. Nastava europske povijesti 20. stoljeća. Zagreb: Srednja Europa, 2003.
- Sulzberger, Cyrus Leo. Drugi svjetski rat. Split: Marjan tisak, 2009.
- Šola, Tomislav. Baština kao poziv i društveno opredjeljenje. // Ivi
- Maroeviću baštinici u spomen Žarka Vujić i Marko Špikić (ur.). Zagreb: Zavod za informacijske studije, 2009.
- Šulc, Branka. Muzeji u ratu. // Ratne štete na muzejima i galerijama u Hrvatskoj. Pavić, Vladimira (ur.). Zagreb: Muzejski dokumentacijski centar, 1997.
- Trškan, Danijela. Provjera znanja i ocjenjivanje u nastavi povijesti. Zagreb: Srednja Europa, 2005.

- Vinterhalter, Jadranka. Zaštita u muzejima – prvi ratni zadatak, šest godina poslije. // Ratne štete na muzejima i galerijama u Hrvatskoj, Pavić, Vladimira (ur.). Zagreb: Muzejski dokumentacijski centar, 1997.
- Vizek Vidović, Vlasta; Rijavec, Majda; Vlahović-Štetić, Vesna. Psihologija obrazovanja. Zagreb: IEP-Vern, 2003.
- platforme:
- <http://www.heritage.sense-agency.com/bhs/>, www.osobnasjecanja.hr
- <http://lipapamti.ppmhp.hr/katalog-izlozbe-palez-u-sjecanjima/>

V. PREGLED I STRUKTURA KATEGORIJA ZNANJA I VJEŠTINA

Činjenično znanje:	• objasniti pojmove: kulturna baština, procesuirani i neprocesuirani zločini, nenasilje • vremenski odrediti događaje: ratovi devedesetih (Domovinski rat, rat u Bosni i Hercegovini, rat u Makedoniji) • imenovati povijesne osobe: Slobodan Milošević, Franjo Tuđman
Konceptualno znanje:	• uočiti uzroke i posljedice uništenja kulturne baštine (Sarajevska vijećnica, Ferhadija, Spomen-park Vraca, Stari grad Dubrovnik, Stari most u Mostaru) • protumačiti promjene završetkom „velikih događaja“ • prikazati kronologiju i mapiranje uništenja kulturne baštine
Proceduralno znanje:	• interpretirati podatke predložene pisanim i slikovnim povijesnim izvorima
Metakognitivno znanje:	• primijeniti strategije za razumijevanje teksta i izdvajanje ključnih podataka

VI. ZADACI NASTAVNOG SATA – KRATAK OPIS IZBORA I STRUKTURE

Artikulacija nastavnog sata i predviđeno vrijeme:

1. Uvodni dio sata (10 minuta)

- oluja ideja na temu kulturne baštine i uništenih spomenika u ratovima devedesetih, na ploču zapisati najvažnije asocijacije
- ponavljanje prethodnih nastavnih sadržaja kroz nekoliko kratkih pitanja
- najava nastavne jedinice
- navesti kako će biti riječi o uništenoj kulturnoj baštini u jugoistočnoj Europi tijekom ratova devedesetih
- objasniti procesuirane i neprocesuirane zločine te rad Haaškog suda uz pomoć korištenja internetskog narativa *Zatiranje povijesti i sjećanja* (<http://www.heritage.sense-agency.com/>)

2. Obrada novog gradiva (60 minuta)

- učenici/ce se dijele u parove/skupine po troje, ako se radi o većem broju učenika, koje imaju zadatak raspraviti o temi kulturne i vjerske baštine
- odabire se šest učenika/ca koji dobivaju odabrane tekstove te su u figurativnom smislu uništene povijesne građevine (Stari most u Mostaru, Sarajevska vijećnica, Spomen-park Vraca, Vječna vatra u Sarajevu, Stari grad Dubrovnik i Ferhadijina džamija u Banjoj Luci) odnosno učenici postaju građevine te pričaju priču u prvom licu uključujući vlastita promišljanja i emocije
- svaki par/skupina sjedi ispred jednog kazivača/icu i sluša njegovu/njenu priču (5 minuta), a nakon toga postavljaju pitanja koja ih zanimaju određenoj građevini, odnosno kazivaču/ici (3 minute)
- par/skupina nakon toga prelazi na sljedeću građevinu sve dok svi ne obiđu sve građevine
- zajednički izvještavaju o tome što su radili

3. Završni dio sata (20 minuta)

- provjera usvojenosti nastavnih sadržaja, povezivanje sadržaja
- rasprava o uništenim građevinama i kulturnoj baštini kao i rasprava o Haaškom sudu s naglaskom na multiperspektivnost

VII. PLAN PLOČE

Zatiranje povijesti i sjećanja – turistički vodiči/kustosi

- uništavanje vrijednih spomenika: Stari most u Mostaru, Sarajevska vijećnica, Spomen-park Vraca, Vječna vatra, Stari grad Dubrovnik i Ferhadijinu džamiju u Banja Luci
- upisati i kratko opisati sukladno dogovoru procesuirane i neprocesuirane zločine na Haaškom sudu
- za domaću zadaću napisati primjere uništenog nasljeđa iz zavičaja ili blizine

Sudionici radionice
Zatiranje povijesti i
sjećanja, Historijski
muzej BiH

TEKST 1

Ja sam Stari most preko rijeke Neretve u Mostaru. Ja sam oduvijek bio simbolom Mostara i Hercegovine. Sagradio me je osmanlijski graditelj Hajrudin između 1557. i 1566. Tijekom granatiranja Mostara, 9. studenoga 1993. godine, HVO me je srušio. Razaranje mene koji sam zbog svog kulturnog i historijskog značaja u bivšoj Jugoslaviji slovio za spomenik od posebnog nacionalnog interesa, obuhvaćeno je optužnicom Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) protiv ratnih lidera bosanskih Hrvata, ali ne kao zločin uništavanja historijskih spomenika, već u okviru točke optužnice u kojoj se terete za "razaranje ustanova namijenjenih obrazovanju i religiji". Raspravno Vijeće MKSJ-a je većinom glasova kvalificiralo rušenje Starog mosta kao bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom.

Rekonstruiran sam i potpuno obnovljen 2004. godine nakon čega sam uvršten na spisak Svjetske kulturne baštine UNESCO-a.

TEKST 2

Ja sam Dubrovnik – Stari grad... Stari grad koji je još iz srednjeg vijeka. Zahvaljujući meni grad Dubrovnik je 1979. dodan na UNESCO-ov popis svjetske baštine. Gradske zidine građene su od 13. do 17. stoljeća za potrebe obrane i zaštite. Duge su 1940 m, visoke do 25 m, prema kopnu debljine 4-6 m, a prema moru 1,5-3 m. Na četiri strane svijeta, zaštićene su utverdama.

Brojne građevine, kulturni i vjerski spomenici pripadaju meni; Kula Minčeta, utvrda na sjeveru gradskih zidina, monumentalna je i okrugla, dovršena je 1464. godine, gradili su je brojni graditelji, među njima i Juraj Dalmatinac. Kula Bokar, Tvrđava Sv. Ivan, Tvrđava Lovrijenac, Tvrđava Revelin, Gradska vrata od Pila, Gradska vrata od Ploča, Dubrovačka katedrala, Crkva sv. Vlaha, Franjevački samostan i Crkva Male braće

Granatiranje mene – dubrovačkog Starog grada, krajem 1991. bilo je predmet dvije optužnice Tužiteljstva Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju. Prva optužnica podignuta je u veljači 2001. protiv četvorice časnika bivše Jugoslavenske narodne armije (JNA): generala Pavla Strugara, admirala Miodraga Jokića i Milana Zeca te kapetana Vladimira Kovačevića. Druga je takozvana "hrvatska optužnica" protiv Slobodana Miloševića. Od ukupno 32 točke koje su ga teretile za zločine širom Hrvatske, čak 12 se odnosilo na napad na Dubrovnik i njegov Stari grad.

Od četvorice časnika JNA optuženih za granatiranje Starog grada, general Strugar osuđen je na 7,5 godina, protiv admirala Zeca optužnica je povučena zbog nedostatka dokaza, a admiral Jokić priznao je krivnju i osuđen je na 7 godina zatvora. Kapetan Kovačević proglašen je procesno nesposobnim i upućen na liječenje u zatvorenu psihijatrijsku ustanovu u Srbiji.

U "hrvatskoj fazi" suđenja Slobodanu Miloševiću, optuženik je osporavao da je Srbija – čiji je on u to vrijeme bio predsjednik – imala bilo kakve veze s "dubrovačkom operacijom" JNA. Presuda, međutim, nije donesena zbog smrti optuženog.

TEKST 3

Ja sam Sarajevska vijećnica... Nesumnjivo sam najznačajniji kulturni spomenik austrougarskog perioda uništen tijekom 44-mjesečne opsade grada od travnja 1992. do kraja 1995. godine. Građena sam u pseudomaurskom stilu i od otvaranja u travnju 1896. godine do Prvog svjetskog rata služila sam kao sjedište gradske uprave. Od 1910. do 1915. bila sam sjedište prvog Bosanskog sabora (Skupštine), da bih između dva rata služila kao Okružni sud i gradska Vijećnica, a nakon Drugog svjetskog rata kao Nacionalna i univerzitetska biblioteka.

Moje uništenje u kolovozu 1992. izazvalo je zgražanje i žestoke osude u međunarodnoj javnosti i kvalificirano je kao "kulturno sakaćenje" Sarajeva i "brisanje prošlosti" Bosne. Moje uništenje bilo je, doduše indirektno, obuhvaćeno prvom optužnicom protiv Radovana Karadžića i Ratka Mladića, kao i "bosanskom" optužnicom protiv Slobodana Miloševića, u paragrafima kojima se terete za "namjerno i bezobzirno uništavanje vjerskih i kulturnih objekata... poput džamija, crkvi, biblioteka..." Na žalost, za moje uništenje nitko na kraju nije proglašen krivim; Milošević je umro prije izricanja presude, a ja sam izbrisana – točnije precrtana – u izmijenjenim optužnicama po kojima se sudilo Karadžiću i Mladiću.

TEKST 4

Ja sam Spomen-park Vraca. Smješten sam na padinama Trebevića s kojeg se pruža izuzetan pogled na grad pa tako ja predstavljam i posebno prirodno-ambijentalno rješenje. Takva pozicija je izabrana kao mjesto za cijeli kompleks spomenika posvećenih žrtvama fašizma. Kao najveće antifašističko spomen-obilježje u Sarajevu otvoren sam na Dan državnosti 25. 11. 1981. godine.

Kao nekadašnji ponosan spomenik tijekom 1992-95. godine služio sam kao poligon za tešku artiljeriju srpskih snaga koji su svakodnevno s mjesta pored mene uništavali grad i ubijali njegove stanovnike. Zbog svog geografskog položaja na uzvišenju, odakle se pruža pogled na grad, bio sam tijekom opsade i mjesto na kojem su bili locirani i snajperisti. Spomen-park Vraca, memorijalno mjesto podignuto u čast sjećanja na sve žrtave fašističkog terora iz Drugog svjetskog rata, postao sam 1992. godine mjesto odakle je ubijan grad i njegovi stanovnici. Cijeli moj kompleks memorijalnog spomenika bio je miniran te je i nakon povlačenja srpskih snaga s tog prostora tamo vrlo opasno.

TEKST 5

Ja sam Ferhadijina džamija u Banja Luci, jedna od ljepotica islamske arhitekture u BiH. Nalazim se na prostoru između potoka Crkvine (Crkvene) i rijeke Vrbas.

Izgrađena sam u 16. stoljeću davne 1579. u vrijeme Ferhat-paše Sokolovića. U stilskom pogledu predstavljam najčišći primjer osmanske arhitekture u Bosni Hercegovini, Srbiji i Makedoniji. Sastavljena sam od džamije, turbeta (mauzoleja), mezara (grobља), šadrvana (fontana) i česme, a u blizini je izgrađena i sahat kula nekoliko godina poslije. Dana 7. svibnja 1993. uništena sam eksplozivom, a na mjestu na kojem sam se nalazila teren je poravnat, dok su ostaci odvezeni na gradsko smetlište. Sličnu sudbinu doživjela je i Sahat-kula. Ja sam bila samo jedna od 16 džamija srušenih u Banjoj Luci tijekom agresije na BiH od 1992. do 1995. godine. Dan moga rušenja – 7. svibanj je u Bosni i Hercegovini proglašen službenim Danom džamija.

Srećom, nakon brojnih nepravilnosti, ja, banjalučka ljepotica, svečano sam otvorena 7. svibnja 2016. godine.

TEKST 6

Ja sam Vječna vatra... Spomenik na uglu ulica Titove i Ferhadije (bivše ulice Vase Miskina). U okviru proslave prve godišnjice oslobođenja Sarajeva 6. travnja 1946. godine na zgradi Zavoda za platni promet, podignuta je spomen ploča i upaljena Vječna vatra. Tekst ispisan u tri boje, plavoj, bijeloj i crvenoj, asocijacija je na boje jugoslavenske zastave. Tekst na spomeniku glasi: Hrabrošću i zajednički prolivenom krvlju boraca bosansko-hercegovačkih, hrvatskih, crnogorskih i srpskih brigada slavne Jugoslavenske armije, zajedničkim naporima i žrtvama sarajevskih rodoljuba Srba, Muslimana i Hrvata 6. aprila 1945. godine oslobođeno je Sarajevo glavni grad Narodne Republike Bosne i Hercegovine.

Na zidu koji se nalazi iza mene danas piše:

HRABROŠĆU I ZAJEDNIČKI PROLIVENOM
KRVLJU BORACA BOSANSKO-HERCEGOVAČKIH,
HRVATSKIH, CRNOGORSKIH I SRPSKIH BRIGADA
SLAVNE JUGOSLAVENSKE ARMIJE, ZAJEDNIČKIM

NAPORIMA I ŽRTVAMA SARAJEVSKIH RODOLJUBA
SRBA, MUSLIMANA I HRVATA 6 APRILA 1945
OSLOBOĐENO JE SARAJEVO GLAVNI
GRAD NARODNE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE

VJEČNA SLAVA I HVALA PALIM JUNACIMA
ZA OSLOBOĐENJE SARAJEVA I NAŠE OTADŽBINE
O PRVOJ GODIŠNJICI SVOGA OSLOBOĐENJA
ZAHVALNO SARAJEVO

Različiti oblici društvenog otpora

GIMNAZIJE I SREDNJE STRUKOVNE ŠKOLE

Razredni odjel:	4. srednje škole
Nastavni predmet:	Povijest
Nastavna cjelina/tema:	Drugi svjetski rat/ Razdoblje Jugoslavije/Ratovi 90-ih
Nastavna jedinica:	Različiti oblici društvenog otpora
Tip sata:	Ponavljanje

PISANA PRIPREMA ZA 4. RAZRED SREDNJE ŠKOLE ZA IZVOĐENJE NASTAVNE JEDINICE „RAZLIČITI OBLICI DRUŠTVENOG OTPORA“**I. CILJEVI I ISHODI UČENJA U NASTAVNOJ JEDINICI (znanja, vještine i stavovi)****Odgojno-obrazovni cilj nastavne jedinice:**

Učenici/e će steći znanja o otporu, osobama koje su sudjelovale u otporu i društveno-političkom okružju u kojem se otpor javlja, razviti vještinu rada s audiovizualnim izvorima te oblikovanje kritičkog povijesnog mišljenja o različitim oblicima otpora u određenim povijesnim razdobljima.

Očekivani ishodi učenja:

Učenik/ca će steći sljedeća:

a) Znanja

- opisati ključne političke promjene u Jugoslaviji i Hrvatskoj
- navesti najvažnije osobe/lica u otporu prema dominantnoj politici
- navesti sudionike pojedinih oblika otpora
- objasniti definiciju otpora
- argumentirati posljedice otpora na primjerima

b) Vještine

- analizirati audiovizualne povijesne izvore-intervjue sa sudionicima/ama povijesnih događaja
- predvidjeti moguće posljedice otpora pomoću prethodno stečenog znanja o 20. stoljeću

c) Zauzimanje stajališta

- razvijati toleranciju i uvažanje različitosti
- objasniti kršenja ljudskih prava
- suprotstaviti se stradanju civila i kršenjima ljudskih sloboda
- zauzeti kritički stav prema povijesnim događajima i osobama

II. DIDAKTIČKO-METODIČKI PODACI O NASTAVNOJ JEDINICI

Etape nastavne jedinice (trajanje u minutama):	Blok sati: Uvodni dio sata • oluja ideja (3 minute) • upoznavanje učenika sa važnošću i oblicima usmenih povijesnih izvora (5 minuta) • ponavljanje (6 minuta) • najava cilja (1 minuta) Središnji dio sata • rad u grupama (45 minuta) • prezentacija svake grupe (15 minuta) Završni dio sata: • rasprava i zaključci (15 minuta)
Oblici rada:	Grupni, individualni, frontalni rad
Metode učenja i poučavanja:	Metode učenja: • metoda čitanja i rada na tekstu i povijesnim izvorima (audiovizualni) • metoda pisanja Metoda poučavanja: • verbalne metode (izlaganje učitelja/ice, dijaloška metoda) • dokumentacijske metode (rad s povijesnim izvorima) • metoda analize slikovnog materijala
Mediji (nastavna sredstva i pomagala):	Nastavna sredstva: • odabrani video materijal s portala www.osobnasjecanja.hr • https://licaotpora.hr/site/faces/hr-HR • udžbenik, radna bilježnica Nastavna pomagala: • računalo, projektor, povijesni zemljovid, hamer, flomasteri (prema potrebi)
Popis priloga:	

Građanski odgoj i obrazovanje, Etika, Filozofija, Politika i gospodarstvo

IV. LITERATURA

a) za učenike/ce (udžbenici, priručnici i drugi izvori znanja):

- udžbenici za gimnazije i strukovne srednje škole odobreni od strane nadležnog ministarstva
- www.osobnasjecanja.hr,
- <https://licaotpora.hr/site/faces/hr-HR>

b) za učitelje/ice (stručno-znanstvena, metodička, pedagoška, psihološka):

- Barić, Nikica. Srpska pobuna u Hrvatskoj. Zagreb: Golden marketing, 2005.
- Bilandžić, Dušan. Hrvatska moderna povijest. Zagreb: Golden marketing, 1999.
- Duda, Igor. Pronađeno blagostanje. Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih. Zagreb: Srednja Europa, 2010.
- Duda, Igor. U potrazi za blagostanjem. O povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih. Zagreb: Srednja Europa, 2014.
- Jelić-Butić, Fikreta. Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska: 1941-1945. Zagreb: Liber, 1977.
- Jenkins, Keith. Promišljanje historije. Zagreb: Srednja Europa, 2008.
- Jović, Dejan. Jugoslavija: država koja je odumrla. Zagreb: Prometej, 2003.
- Jugoslavija u istorijskoj perspektivi, link na pdf <http://www.yuhistorija.com/serbian/doc/jugoslavija%20u%20istorijskoj%20perspektivi.pdf>
- Kamberović, Husnija. Prema modernom društvu. Bosna i Hercegovina od 1945. do 1953. Godine. Tešanj: Centar za kulturu i obrazovanje, 2000.
- Klasić, Hrvoje. Jugoslavija i svijet 1968. Zagreb: Ljevak, 2012.
- Krizman, Bogdan. Ustaše i Treci Reich, Vol. 1-2. Zagreb: Globus, 1983.
- Kuljić, Todor. Tito – sociološkoistorijska studija. Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“, 2004.
- Kyracou, Chris. Temeljna nastavna umijeća. Zagreb: Educa, 2001.
- Marinović, Marijana. Kako oblikovati ishode učenja počevši od kraja. Rijeka: AZOO, 2013.
- Milosavljević, Olivera. Potisnuta istina: kolaboracija u Srbiji 1941.-1944. Beograd: Helsinški odbor Srbije, 2006.
- Popov, Nebojša (ur.). Srpska strana rata. Beograd: Samizdat B92, 2002.
- Radelić, Zdenko. Hrvatska u Jugoslaviji: od zajedništva do razlaza. Zagreb: Hrvatski institut za povijest i Školska knjiga, 2008.
- Radelić, Zdenko; Marijan, Davor; Barić, Nikica; Bing, Albert; Živić, Dražen. Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat. Zagreb: Hrvatski institut za povijest i Školska knjiga, 2006.
- Stradling, Robert. Nastava europske povijesti 20. Stoljeća. Zagreb: Srednja Europa, 2003.
- Sulzberger, Cyrus Leo. Drugi svjetski rat. Split: Marjan tisak, 2009.
- Trškan, Danijela. Provjera znanja i ocjenjivanje u nastavi povijesti. Zagreb: Srednja Europa, 2005.
- Vizek Vidović, Vlasta; Rijavec, Majda; Vlahović-Štetić, Vesna. Psihologija obrazovanja. Zagreb, IEP-Vern, 2003.
- Žerjavić, Vladimir. Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Zagreb: Globus, 1992.

V. PREGLED I STRUKTURA KATEGORIJA ZNANJA I VJEŠTINA

Činjenično znanje:	- objasniti pojmove: otpor, totalitarni sustav, nenasilje - vremenski odrediti događaje: Drugi svjetski rat, Bleiburg, Goli otok - imenovati povijesne osobe: Ante Pavelić, Josip Broz Tito, Staljin, Franjo Tuđman
Konceptualno znanje:	- uočiti uzroke i posljedice otpora kod pojedinih kazivača/ica - protumačiti promjene završetkom „velikih događaja“ (npr. Drugi svjetski rat, raspad Jugoslavije itd.) - prikazati kronologiju otpora
Proceduralno znanje:	interpretirati podatke predložene pisanim i slikovnim povijesnim izvorima
Metakognitivno znanje:	primijeniti strategije za razumijevanje teksta i izdvajanje ključnih podataka

VI. ZADACI NASTAVNOG SATI – KRATAK OPIS IZBORA I STRUKTURE

Artikulacija nastavnog sata i predviđeno vrijeme:

1. Uvodni dio sata (10 minuta)

- oluja ideja na temu otpora, na ploču zapisati najvažnije asocijacije
- ponavljanje prethodnih nastavnih sadržaja kroz nekoliko kratkih pitanja¹⁹
- najava nastavne jedinice
- navesti kako će biti riječi o otporu i osobama koje su sudjelovale u otporu tijekom druge polovice 20. stoljeća od Drugog svjetskog rata do danas

2. Obrada novog gradiva (60 minuta)

- učenici/e se dijele u pet skupina s podjednakim brojem učenika/ica u skupini
- skupine rade na definiciji otpora
- učenici/e se ponovno dijele u pet novih skupina po sustavu križanih skupina i rade na jednom licu otpora s portala *Osobna sjećanja* pomoću zadanih pitanja
- vraćaju se u svoje matične skupine i izvještavaju na kojem su licu otpora radili
- zajednički izvještavaju o tome što su radili

3. Završni dio sata (20 minuta)

- provjera usvojenosti nastavnih sadržaja, povezivanje sadržaja
- rasprava o otporu i posljedicama otpora

19

Koji su uzroci Prvog, a koji Drugog svjetskog rata? Opiši totalitarne sustave i navedi primjer. Kako je završio Drugi svjetski rat? Tko se kod nas sukobio u Drugom svjetskom ratu? Tko su bili pobjednici, a tko poraženi? Što znaš o Jasenovcu? Jesi li čuo/la za Bleiburg? Što je to i kad se dogodilo? Što znaš o Golom otoku? Opiši osnovna obilježja društvenog uređenja u Jugoslaviji? Zašto je po tvom mišljenju došlo do raspada Jugoslavije? Opiši rat devedesetih u svojoj zemlji. Jesi li upoznat/a s mirovničkim pokretima i otporima ratu? Ako da, gdje i kada si ga čuo/la?

Lica otpora

- otpor – upisati dogovorenu definiciju
 - događaji i situacije za vrijeme kojih se događa otpor: Drugi svjetski rat i poraće, Jugoslavija (Goli otok, '68., Hrvatsko proljeće, pokreti osamdesetih), ratovi 90-ih, suvremeno društvo (mirovni pokret, pokreti za prava žena, organizacije i protesti za zaštitu okoliša)
-

TEMA: DRUGI SVJETSKI RAT

1. Tko je kazivač/ica?
2. Što je kazivač/ica po zanimanju i odakle je?
3. Jesi li prije čuo/la za nju? Ako jesi, gdje i kada?
4. Pročitaj što piše u biografiji o kazivaču/ici. Jesi li zapazio/la neki zanimljiv detalj? O kojem razdoblju govori kazivač/ica?
5. Je li kazivačeva/icina obitelj bila pogođena Drugim svjetskim ratom i ako jest, na koji način?
6. Kakve je kazivač/ica imao osobne stavove i osjećaje vezane uz Drugi svjetski rat, uz partizanski pokret, Nezavisnu Državu Hrvatsku?
7. Na koji način je kazivač/ica iskazivao/ala svoj otpor?
8. Je li kazivač/ica trpio/jela posljedice zbog svog otpora?
9. Je li se kazivač/ica tijekom Drugog svjetskog rata priključio/la nekoj određenoj političkoj i/ili vojnoj opciji? Ako da, kojoj?
10. Može li se kazivača/icu smatrati predstavnikom/com otpora dominantnoj političkoj struji u razdoblju o kojem govori? Obrazloži svoj odgovor.
11. Jesu li se stavovi i osjećaji kazivača/ice vezani uz Drugi svjetski rat mijenjali i ako jesu, na koji način? (npr. u razdoblju Jugoslavije i nakon raspada Jugoslavije)
12. Možemo li vjerovati kazivaču/ici? Kako provjeriti pojedine navode?
13. Prodiskutirajte u grupi o značenju djelovanja kazivača/ice? Koliko vam je sjećanje bilo relevantno za upotpunjavanje saznanja o povijesnom razdoblju o kojem kazivač/ica govori?
14. Možeš li parafrazirati temu i riječi kazivača/ice?

TEMA: RAZDOBLJE JUGOSLAVIJE

1. Tko je kazivač/ica?
2. Jesi li prije čuo/la za njega/nju? Ako jesi, gdje i kada?
3. Pročitaj što piše u biografiji o kazivaču/ici. Jesi li zapazio neki zanimljiv detalj?
4. O kojem razdoblju govori kazivač/ica?
5. Je li kazivač/ica pratio/la političke događaje?
6. Je li kazivač/ica smatrao/la da postoji nesuglasje između službene interpretacije političkih događaja i njihovog stvarnog značenja?
7. Smatraš li kazivača/icu licem otpora? Obrazloži svoj odgovor.
8. Na koji je način kazivač/ica iskazivao/la svoje subverzivno djelovanje? Na koji način vrednujete njegovo/njeno djelovanje?
9. Je li kazivač/ica imao/la saznanja i informacije o tretmanu protivnika političkog uređenja u bivšoj Jugoslaviji i kakav je bio njegov/njen stav/odnos prema tome?
10. Je li kazivač/ica čuo/la za Goli otok i kakva je saznanja imao/la o njemu?
11. Je li kazivač/ica bio informiran/na o studentskim prosvjedima '68 i Hrvatskom proljeću '71 i kakav je stav imao/la prema tome?
12. Može li se kazivača/icu smatrati predstavnikom/com otpora dominantnoj političkoj struji u razdoblju o kojem govori? Obrazloži svoj odgovor.
13. Možemo li vjerovati kazivaču/ici? Kako provjeriti pojedine navode?
14. Prodiskutirajte u grupi o značenju djelovanja kazivača/ice? Koliko vam je sjećanje bilo relevantno za upotpunjavanje saznanja o povijesnom razdoblju o kojem kazivač/ica govori?
15. Možeš li parafrazirati temu i riječi kazivača/ice?

TEMA: RATOVI DEVEDESETIH

1. Tko je kazivač/ica?
2. Jesi li prije čuo/la za nju? Ako jesi, gdje i kada?
3. Pročitaj što piše u biografiji o kazivaču/ici. Jesi li zapazio neki zanimljiv detalj? O kojem razdoblju govori kazivač/ica?
4. Kakav je stav kazivač/ica imao/la o proglašenju neovisnosti Hrvatske i o pojavi višestranačja u Hrvatskoj?
5. Kada je kazivač/ica postao/la svjestan/na da je moguć rat?
6. U kakvoj je životnoj situaciji kazivača/icu zatekao početak rata? (obitelj, škola, posao, studij...)
7. Je li kazivač/ica imao/la iskustvo izbjeglištva/prognaništva?
8. Kako je kazivač/ica proživio/jela rat i je li se aktivno uključio/la u rat? Je li sudjelovao/la u ratu kao pripadnik/ca vojske/policije/paravojnih postrojbi/građanskom i/ili mirovnom otporu?
9. Je li kazivač/ica imao/la osobnih gubitaka u ratu? Je li kazivač/ica imao/la traumatskih iskustava u ratu?
10. Je li kazivač/ica bio/la svjedokom/injom kršenja ljudskih prava? Ako da, opišite primjer.
11. Što mislite koji su bili ključni događaji vezani uz rat za kazivača/icu?
12. Što se događalo s kazivačem/icom nakon završetka rata i kako se on/ona osjećao/la? Je li ga/ju rat promijenio kao osobu i na koji način?
13. (životni stavovi, politički stavovi...)
14. Možemo li vjerovati kazivaču/ici? Kako provjeriti pojedine navode?
15. Prodiskutirajte u grupi o značenju djelovanja kazivača/ice? Koliko vam je sjećanje bilo relevantno za upotpunjavanje saznanja o povijesnom razdoblju o kojem kazivač/ica govori?
16. Možeš li parafrazirati temu i riječi kazivača/ice?

Uništavanje vjerskog i kulturnog nasljeđa u ratnim sukobima

Razredni odjel:	4. srednje
Nastavni predmet:	Povijest
Nastavna cjelina/tema:	Ratovi 90-ih na području bivše Jugoslavije (Domovinski rat...)
Nastavna jedinica:	Uništavanje vjerskog i kulturnog nasljeđa u ratnim sukobima
Tip sata:	Ponavljjanje

PISANA PRIPREMA ZA IZVOĐENJE NASTAVNE JEDINICE

TEMA: UNIŠTAVANJE VJERSKOG I KULTURNIH NASLJEĐA U RATNIM SUKOBIMA

I. CILJEVI I ISHODI UČENJA U NASTAVNOJ JEDINICI (znanja, vještine i stavovi)

Odgojno-obrazovni cilj nastavne jedinice:

Učenici/e će steći znanja o uništenim spomenicima i kulturnoj baštini u ratovima iz vremena raspada Jugoslavije, razviti umijeće učenja iz vizualnih i audiovizualnih povijesnih izvora te razviti povijesno mišljenje o ovim događajima.

Očekivani ishodi učenja:

Učenik/ca će steći sljedeća:

a) Znanja

- Opisati ključne političke promjene u Jugoslaviji i Hrvatskoj tijekom devedesetih
- Navesti najvažnije uništene građevine
- Navesti sudionike/ce (individualne i kolektivne) uništenja pojedinih građevina
- Objasniti procesuirane i neprocesuirane zločine
- Argumentirati posljedice uništavanja spomenika na primjerima

b) Vještine

- analizirati vizualne i audiovizualne povijesne izvore-intervjue sa sudionicima povijesnih događaja
- predvidjeti kakve su posljedice uništavanja kulturne baštine pomoću stečenih znanja o 20. stoljeću

c) Zauzimanje stajališta

- razvijati toleranciju i uvažanje različitosti
- prepoznati važnost kulture mira
- objasniti kršenja ljudskih prava
- suprotstaviti se stradanju civila i kršenjima ljudskih sloboda
- zauzeti kritički stav prema povijesnim događajima i osobama

II. DIDAKTIČKO-METODIČKI PODATCI O NASTAVNOJ JEDINICI

Etape nastavne jedinice (trajanje u minutama):

Uvodni dio sata:

- oluja ideja – 3 minute
- ponavljanje – 6 minuta
- najava cilja – 1 minuta

Središnji dio sata:

- rad u grupama – 45 minuta
- prezentacija svake grupe – 15 minuta

Završni dio sata:

- ponavljanje – 5 minuta
- rasprava – 15 minuta

Oblici rada:

Grupni, individualni, frontalni rad

Metode učenja i poučavanja:

Metode učenja:

- metoda čitanja i rada na tekstu i povijesnim izvorima (audiovizualni dostupan na stranici <http://www.heritage.sense-agency.com/bhs/> i na stranici www.osobnasjecanja.hr)
- metoda pisanja

Metoda poučavanja:

- verbalne metode (izlaganje učitelja/ica, dijaloška metoda)
- dokumentacijske metode (rad s povijesnim izvorima)
- metoda analize slikovnog materijala

Mediji (nastavna sredstva i pomagala):

Nastavna sredstva:

- odabrani video materijali s portala <http://www.heritage.sense-agency.com/bhs/>), www.osobnasjecanja.hr
- materijali sa stranice projekta *Zatiranje povijesti i sjećanja*, udžbenik, radna bilježnica

Nastavna pomagala:

- računalo, projektor, povijesni zemljovid, hamer, flomasteri (prema potrebi)

Popis priloga:

III. KORELACIJA

Građanski odgoj i obrazovanje, Etika, Filozofija, Politika i gospodarstvo

IV. LITERATURA

a) za učenike/ce (udžbenici, priručnici i drugi izvori znanja):

- Udžbenici za gimnazije i strukovne srednje škole odobreni od strane nadležnog ministarstva,
- platforme: <http://www.heritage.sense-agency.com/bhs/> i
- www.osobnasjecanja.hr

b) za učitelje/ice (stručno-znanstvena, metodička, pedagoška, psihološka):

- Izložba „Spomenici na nišanu – Zatiranje historije i sjećanja“, <http://www.historiografija.hr/?p=4544>
- Jenkins, Keith. Promišljanje historije. Zagreb: Srednja Europa, 2008.
- Kyracou, Chris. Temeljna nastavna umijeća. Zagreb: Educa, 2001.
- Lešaja, Ante. Knjigocid: Uništavanje knjiga u Hrvatskoj 1990-ih. Zagreb: Profil i SNV, 2012. <https://snv.hr/file/attachment/file/knjigocid.pdf>
- Marinović, Marijana. Kako oblikovati ishode učenja počevši od kraja. Rijeka: AZOO, 2013.
- Trškan, Danijela. Provjera znanja i ocjenjivanje u nastavi povijesti. Zagreb: Srednja Europa, 2005.
- Vizek Vidović, Vlasta; Rijavec, Majda; Vlahović-Štetić, Vesna. Psihologija obrazovanja. Zagreb: IEP-Vern, 2003.
- Stradling, Robert. Nastava europske povijesti 20. Stoljeća. Zagreb: Srednja Europa, 2003.
- Sulzberger, Cyrus Leo. Drugi svjetski rat. Split: Marjan tisak, 2009.

V. PREGLED I STRUKTURA KATEGORIJA ZNANJA I VJEŠTINA

Činjenično znanje:	- objasniti pojmove: kulturna baština, procesuirani i neprocesuirani zločini, nenasilje - vremenski odrediti događaje: ratovi devedesetih (Domovinski rat, rat u Bosni i Hercegovini, rat u Makedoniji) - imenovati povijesne osobe: Slobodan Milošević, Franjo Tuđman
Konceptualno znanje:	- uočiti uzroke i posljedice uništenja kulturne baštine (Sarajevska vijećnica, Ferhadija, Spomen-park Vraca, Stari grad Dubrovnik, Stari most u Mostaru) - protumačiti promjene završetkom „velikih događaja“ (npr. Daytonski sporazum, završetak Domovinskog rata...) - prikazati kronologiju i mapiranje uništenja kulturne baštine
Proceduralno znanje:	interpretirati podatke predložene pisanim i slikovnim povijesnim izvorima.
Metakognitivno znanje:	primijeniti strategije za razumijevanje teksta i izdvajanje ključnih podataka

VI. ZADACI NASTAVNOG SATA – KRATAK OPIS IZBORA I STRUKTURE

Artikulacija nastavnog sata i predviđeno vrijeme:

1. Uvodni dio sata (10 minuta)

- Najava nastavne jedinice
- navesti kako će biti riječi o uništenoj kulturnoj baštini u jugoistočnoj Europi tijekom ratova devedesetih
- oluja ideja na temu važnosti kulturne i vjerske baštine i njezinog utjecaja na identitet pojedinog naroda i na temu uništenih spomenika u ratovima devedesetih (na ploču zapisati najvažnije asocijacije)
- ponavljanje prethodnih nastavnih sadržaja kroz nekoliko kratkih pitanja
- objasniti procesuirane i neprocesuirane slučajeve uništavanja kulturne i vjerske baštine te rad Haaškog suda uz pomoć internetskog narativa Zatiranje povijesti i sjećanja/Targeting History and Memory (<http://www.heritage.sense-agency.com/>)

2. Obrada novog gradiva (60 minuta)

- odabire se pet učenika/ca koji dobivaju tekstove o pojedinim kulturnim i/ili vjerskim spomenicima, npr. Stari most u Mostaru, Sarajevska vijećnica, Spomen-park Vraca, Stari grad Dubrovnik i Ferhadijina džamija u Banjoj Luci te će na temelju dobivenih tekstova igrati uloge kustosa/ica
- ostali učenici/e se dijele u šest skupina s podjednakim brojem učenika/ca u skupini i igraju uloge „posjetitelja/ica“
- učenici/e/kustosi/ce imaju zadatak temeljem kratkog pisanog sažetka o određenom spomeniku koji im nastavnik/ca podijeli ispričati povijest ovih lokacija prije uništenja
- učenici/e/posjetitelji/ce podijeljeni u grupe, od kojih svaka grupa predstavlja različite narode sukobljene u ratovima devedesetih, postavljaju pitanja o ratovima tijekom devedesetih i uništavanju spomenika²⁰
- zajednički izvještavaju o tome što su radili

3. Završni dio sata (20 minuta)

- provjera usvojenosti nastavnih sadržaja, povezivanje sadržaja
- rasprava o uništenim građevinama i kulturnoj baštini kao i rasprava o Haaškom sudu s naglaskom na multiperspektivnost

VII. PLAN PLOČE**Zatiranje povijesti i sjećanja – turistički vodiči/kustosi**

- upisati i kratko opisati sukladno dogovoru procesuirane i neprocesuirane zločine na Haaškom sudu
- uništavanje vrijednih spomenika: Stari most u Mostaru, Sarajevska vijećnica, Spomen park Vraca, Stari grad Dubrovnik i Ferhadijinu džamiju u Banja Luci
- napisati primjere uništenog naslijeđa iz zavičaja ili blizine

TEKST 1

Stari most u Mostaru preko rijeke Neretve UNESCO-v je spomenik svjetske baštine koji je, kada je izgrađen, bio najveća lučna konstrukcija na svijetu.

Most je naručio osmanski sultan Sulejman Veličanstveni 1557. godine kako bi zamijenio stari drveni viseći most koji se pokazao nestabilnim. Izgradnja je započela iste godine i trajala je devet godina, što se može pročitati iz natpisa na mostu koji za godinu završetka navodi 974. godinu po islamskom kalendaru (oko 1567.). Malo je službenih podataka o njegovoj gradnji te su sačuvane samo legende o graditelju Hajrudinu, učeniku velikog turskog arhitekta Sinana. On je navodno pod prijetnjom smrću, u slučaju neuspjeha, morao izgraditi ovaj most. Prema legendi, arhitekt se spremao za svoj pogreb na dan skidanja drvene konstrukcije.

Stari most ima izražen luk 4 metra širok i 30 metara dug koji svojom visinom od 24 metra, dominira rijekom Neretvom. Na oba kraja završava s jednim obrambenim tornjem, Hellebija na sjeveroistoku i Tara na jugozapadu, koji se zajedno nazivaju "mostari" (carinici na mostu po kojima je grad dobio ime).

S obzirom na to da su mnogi podaci o njegovoj izgradnji misterij, poput pitanja kako je bila podignuta njegova drvena konstrukcija, kako je kamen transportiran na lokaciju te kako su drveni potpornji izdržali devetogodišnju izgradnju, on se može smatrati jednim od najvećih arhitektonskih dostignuća svog vremena.

2004. godine Stari Most je uvršten na spisak Svjetske kulturne baštine UNESCO-a.

TEKST 2

Stari grad Dubrovnik nastao je između 598. i 615. kada su stanovnici grčke utvrde Epidaurus morali bježati pred napredujućim Slavenima. Epidaurus je bio smješten na mjestu današnjeg Cavtata. U morskoj udolini, koja je nasuta, osnivaju grad pod nazivom Ragusium ili Rausium. Pod utjecajem Slavena, ime se mijenja u Ragusa. Ragusa je prvo pripadala Bizantu, a nakon 1205. Veneciji. Od 1358. do 1526. Dubrovnik pripada Mađarima. Nakon Turske okupacije Balkana, Dubrovnik postaje nezavisna trgovačka republika podložna Turskoj. Dubrovnik je svoj najveći ekonomski uspon imao u XIV. i XV. stoljeću, kada je imao svoje konzulate u svim većim balkanskim gradovima. U XVI. i XVII. stoljeću Dubrovnik je bio "slavenska Atena" s naprednom književnosti, dramskom umjetnosti, kiparstvom i arhitekturom.

Zahvaljujući meni grad Dubrovnik je 1979. dodan na UNESCO-ov popis Svjetske baštine. Gradske zidine građene su od 13. do 17. stoljeća za potrebe obrane i zaštite. Duge su 1940 m, visoke do 25 m, prema kopnu debljine 4-6 m, a prema moru 1,5-3 m. Na četiri strane svijeta, zaštićene su utvrdama.

Brojne građevine, kulturni i vjerski spomenici pripadaju meni; Kula Minčeta – utvrda na sjeveru gradskih zidina, monumentalna je i okrugla, dovršena je 1464. godine, gradili su je brojni graditelji, među njima i Juraj Dalmatinac. Kula Bokar, Tvrđava Sv. Ivan, Tvrđava Lovrijenac, Tvrđava Revelin, Gradska vrata od Pila, Gradska vrata od Ploča, Dubrovačka katedrala, Crkva sv. Vlaha, Franjevački samostan, Crkva Male braće i mnogi drugi.

TEKST 3

Sarajevska vijećnica je zgrada u Sarajevu nedaleko od Baščaršije na Mustaj-pašinom mejdanu i predstavlja jedan od najljepših i najreprezentativnijih objekata iz austrougarskog perioda građen u pseudo-maurskom stilu. U ovom stilu rađena je većina objekata što ih je u Sarajevu ostavila austrougarska vlast, a sinonim je za austrougarski period u Bosni i Hercegovini i zaštitni znak tog vremena. Prvi projekt napravio je Karlo Paržik, a kako se ovaj nije svidio ministru Benjaminu Kalaju, izrada novog povjerena je Alexandru Witteku. Kao uzor u izradi ovog projekta poslužila mu je džamija Kemala II. zbog čega je dva puta odlazio u Kairo. Kako je Witek navodno, upravo zbog ovog projekta (nedovoljnog osvjetljenja u glavnoj auli zgrade), umno obolio i izvršio samoubojstvo, završetak njegovog projekta povjeren je 1894. godine Ćirilu M. Ivekoviću. Istovremeno sa izradom i razradom projekta tekla je i izgradnja objekta od 1892. do 1894. godine. Objekt gradske vijećnice službeno je predan na upotrebu 1896. godine. Od 1910. do 1915. bila sam sjedište prvog Bosanskog sabora (Skupštine), da bi između dva rata služila kao Okružni sud i gradska vijećnica, a nakon Drugog svjetskog rata kao Nacionalna i univerzitetska biblioteka.

TEKST 4

Spomen-park Vrace proglašen je za nacionalni spomenik Bosne i Hercegovine.

Spomen-park se nalazi se na dominantnoj koti, na prostoru od oko 6 ha, a smješten je na padinama Trebevića s kojeg se pruža izuzetan pogled na grad. Prostor kompleksa je sa svih strana ograničen cestovnim komunikacijama. Položaj kompleksa u odnosu na grad je takav da dominira iznad Grbavice i Kovačića.

Za vrijeme II. svjetskog rata, kada je Sarajevo bilo u Nezavisnoj državi Hrvatskoj, objekt tvrđave Vraca pretvoren je u službeno stratište i gubilište gdje su ubijani građani grada Sarajeva. Istovremeno, vršena su i deportiranja građana Sarajeva u nacističke logore širom Evrope. Do prosinca 1942. godine iz Sarajeva je bez suđenja u koncentracijske logore odvedeno preko 1300 ljudi.

Budući da su Vraca postala sinonimom otpora i borbe građana protiv fašizma, na ovom mjestu izgrađen je i 25. studenog 1981. godine otvoren Spomen-park, a tvrđavi je dodijeljena muzejska namjena. U atriju je bilo upisano ime 9.091 žrtve rata koja je ubijena u Sarajevu i oko njega.

Kompleks Spomen-parka sastoji se od sljedećih elemenata/sadržaja: ulazni plato, obilježje na stratištu, skulptura/spomenik Ženi borcu, vidikovac, vječna vatra sa fontanom, ceremonijalni plato, obilježje posvećeno poginulim borcima grada, obilježje narodnim herojima sa kosturnicom, obilježje posvećeno borcima pokreta otpora u gradu sa Titovim priznanjem borcima u okupiranim gradovima, obilježje žrtvama fašizma sa Titovom porukom, izložba "Svjedočanstvo o borbi" smještena u tvrđavi, obilježje posvećeno jedinicama NOV koje su sudjelovale u operaciji oslobođenja Sarajeva.

TEKST 5

Ferhat-pašina džamija, poznatija kao Ferhadija, središnji je objekt u Banjoj Luci i jedno od najvećih dostignuća islamske arhitekture 16. stoljeća u Bosni i Hercegovini. Džamija je izgrađena 1579. u klasičnom otomanskom stilu. Njen arhitekt je nepoznat, ali je poznato da je bio učenik Mimara Sinana. Izgradnju džamije financirao je Ferhat-paša Sokolović. U kompleksu Ferhadije su se također nalazila i 3 turbeta: Ferhat-paše, njegove unuke Safikadune i njegovih barjaktara, željezna i kamena ograda s česmom u kutu, šadrvan i staro mezarje u vrtu. Kasnije je kompleks dopunjen sa sahat-kulom izgrađenom nedaleko od Ferhadije. Džamija je izvorno bila 18 m široka, 14 m dugačka, a vrh kupole je bio 18 m visok. Sama munara je bila 43 m visoka. Ferhadija je uvrštena u kulturnu baštinu Bosne i Hercegovine 1950., a kasnije je bila uvrštena na listu spomenika svjetske baštine pri UNESCO-u.

TEKST 6

Vječna vatra je spomenik vojnim i civilnim žrtvama Drugog svjetskog rata u Sarajevu. Spomenik je napravljen 6. travnja 1946. godine na prvu godišnjicu oslobođenja Sarajeva od njemačke okupacije.

Spomenik se nalazi u centru grada, između ulica Maršala Tita i Ferhadije.

U okviru proslave prve godišnjice oslobođenja Sarajeva 6. travnja 1946. Godine, na zgradi Zavoda za platni promet podignuta je spomen ploča i upaljena vječna vatra. Tekst ispisan u tri boje, plavoj, bijeloj i crvenoj, asocijacija je na boje jugoslavenske zastave. Tekst na spomeniku glasi:

HRABROŠĆU I ZAJEDNIČKI PROLIVENOM
KRVLJU BORACA BOSANSKO-HERCEGOVAČKIH,
HRVATSKIH, CRNOGORSKIH I SRPSKIH BRIGADA
SLAVNE JUGOSLAVENSKE ARMIJE, ZAJEDNIČKIM

NAPORIMA I ŽRTVAMA SARAJEVSKIH RODOLJUBA
SRBA, MUSLIMANA I HRVATA 6 APRILA 1945
OSLOBOĐENO JE SARAJEVO GLAVNI
GRAD NARODNE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE

VJEČNA SLAVA I HVALA PALIM JUNACIMA
ZA OSLOBOĐENJE SARAJEVA I NAŠE OTADŽBINE
O PRVOJ GODIŠNJICI SVOGA OSLOBOĐENJA
ZAHVALNO SARAJEVO

ENTER I DVA KLIKA:

INFORMACIJSKO-KOMUNIKACIJSKE TEHNOLOGIJE (IKT) U NASTAVI POVIJESTI (KRATKI PREGLED)

Informacijsko-komunikacijske tehnologije čine značajni dio suvremene nastave. Prezentacije, kvizovi, fotografije kao i drugi alati informacijsko-komunikacijskih tehnologija s jedne strane povećavaju interes učenika/ca, potiču samostalni rad te se razvija informatička pismenost, dok se s druge strane, suočavamo s pitanjem vjerodostojnosti podataka (na internetu se može pronaći mnoštvo problematičnih članaka i interpretacija, ali ni pojedine činjenice nisu uvijek točne), sigurnosti na internetu gdje vrebaju mnoge opasnosti za učenike/ce, kao i poticanje sjedenja i rada u neprirodnom položaju.

Društvene mreže jedno su od najpopularnijih usluga na internetu. Brojni učenici koriste društvene mreže pa se one svakako mogu iskoristiti u nastavi povijesti. Najpopularnija društvena mreža je Facebook. Facebook je tijekom svog razvoja uveo uslugu Timeline koja na profilu člana kronološkim redom prikazuje njegove multimedijske objave. Zato je moguće napraviti profil, stranicu ili grupu pojedine povijesne osobe ili skupine. Na taj način učenici/e mogu dobiti informacije o dobi, boravku, prijateljima i drugim podacima o pojedinim ličnostima. Učenici/e su radili profile Aleksandra Velikog, Homera i drugih slavni Grka te ih dovodili u vezu. Sve popularniji Instagram može nam poslužiti kao mjesto na kojemu učenici mogu fotografirati pojedine povijesne lokacije koje posjećuju i pritom ih locirati na Google kartama te napisati osnovne podatke o njima. Pinterest je društvena mreža namijenjena fotografijama i kolekcijama fotografija. Na odabranu temu učenici/e istražuju život pojedinih osoba ili razdoblja, svakodnevicu, slike građevine ili ratnih zbivanja. Primjerice, radili su kolekciju slika o okolišu tijekom prošlosti pa smo pronašli fotografije i slike najvećih prirodnih katastrofa, ali i nuklearnih eksplozija.

Među programima za računalne prezentacije izdvajam Prezi i Microsoft Powerpoint. Većina nas služi se Microsoft Powerpointom. Powerpoint nudi mogućnost jednostavnog rada s prezentacijama, ubacivanja slika i videa te mnoštvo animacija. U programu Prezi moguće su brojnije animacije i različiti načini korištenja slika, videa i ilustracija. Svi nastavnici/e u Hrvatskoj se sa svojim AAI@EduHr elektroničkim identitetom mogu prijaviti te besplatno kreirati račun na Preziju. Prezi prezentacije mogu se preuzeti u nekoliko datoteka veličine više desetaka ili stotina MB za razliku od naših običnih prezentacija.

Mentalne mape se mogu raditi u programima Mindomo i Mindmeister. Oba programa funkcioniraju slično, a temelje se na stvaranju veza između pojedinih pojmova. Prednost ovakvog rada je u tome što se dopušta postavljanje video materijala i fotografija čime sama mentalna mapa postaje atraktivnija. Nedostatak je ograničenje na tri mentalne mape, ali to se može riješiti preuzimanjem (spremanjem) pojedinih mapa u odgovarajućem formatu kao slika ili dijelova Powerpoint prezentacije na tvrdom disku.

Toondoo je program u kojemu je moguće raditi stripove. Jednostavan za korištenje, besplatan te omogućuje spremanje u različitim formatima i jednostavno ispisivanje. Forma stripa vrlo je zahvalna jer povezuje likovnost i pisanu riječ.

Učionice veoma često krase učenički radovi u formi plakata. Lijepljenje na hamer papir i pisanje svakako ima svoju svrhovitost u vidu unaprjeđivanja grafo-motorike kod učenika/ca, no rad na informatičkim alatima omogućuje veću kreativnost, bolji sadržaj i multimediju. Najpoznatiji alat za plakate je Glogster. Rad u ovom programu omogućuje dodavanje videa, fotografija, linkova na internetske stranice i brojne druge multimedijske sadržaje. Ponešto jednostavniji je program Canva. Prednost je jednostavno spremanje i daljnje ispisivanje. Zanimljiv je program Linoit koji funkcionira kao niz papirića koje lijepimo na hladnjak ili slično mjesto s ciljem podsjećanja. Pomoću ovog programa dobivamo pano ili oglasnu ploču u digitalnom formatu.

Tijekom uvodnog dijela sata kao i na završnom ponavljanju i usustavljanju gradiva možemo koristiti kvizove (Purpose Games, Hot Potatoes, Kahoot). Prvi među njima su igrice na stranici Purpose Games. Na ovoj se aplikaciji izrađuje vlastita igra u kojoj učenik/ca povezuje sliku, točkicu i pojam. Kahoot je program namijenjen za kvizove i upitnike, a koriste ga nastavnici/e prilikom ponavljanja ili ispitivanja. Na svako pitanje ponude se dva do četiri odgovora, a pitanje i odgovori se pojavljuju na ekranu. Učenici/e sudjeluju koristeći mobitele, laptope, tablete te im se prikazuju samo boje i geometrijski oblici pojedinih odgovora, a cilj je što brže i točnije odgovoriti. Sljedeća aplikacija je Hot Potatoes. Alat koji je namijenjen za postavljanje na web stranice pruža korištenje kvizova u kojima su ponuđeni višestruki odgovori, nadopisuje se kratka riječ ili uparuju riječi po redoslijedu, a omogućuje i križaljke. Osim navedenog, križaljke se mogu raditi u programima Kubbu i ProProfs. Problem se može pojaviti s hrvatskim znakovima, ali su korisni za engleski jezik te se lako ispisuju na papir.

Rad s vizualnim izvorima pomažu programi Thinglink i Historypin. Thinglink je program u kojemu je moguće nadopuniti slike s dodatnim informacijama što je korisno u nastavi povijesti u kojoj možemo postaviti određena pitanja o slici i sadržaju na njoj. Historypin je alat u kojemu se mogu uspoređivati stare slike (najčešće fotografije ili skenirane razglednice) pojedinih građevina s postojećim stanjem (potrebno je znati ili imati točnu adresu radi Google karti i Street viewa), a može se dobiti slična ili istovjetna slika odabirom istom kuta.

Iako se razlikuju po funkcionalnosti, edukacijske platforme kao što su Blend-space, Educreations i Khan academy omogućuju kreiranje virtualnih razreda te stavljanje pojedinih nastavnih materijala i zadataka u te razrede. Na taj se način može poboljšati komunikacija nastavnika/ca s učenicima/ama nakon završetka nastave, a pristup nastavnom sadržaju omogućen je učenicima/ama koji su izostali ili slabije savladavaju gradivo. *Big History Project* je višegodišnji program Davida Christiana i Billa Gatesa s ciljem predavanja globalne povijesti od nastanka svemira do danas. Funkcionira kao virtualna učionica, a nastavni materijali su sadržajno bogati i lako dostupni.

Projekt *Zanimljiva povijest* je projekt serije videa koji radim u suradnji s Darcom Taborskim iz Studija Rec. Cilj je napraviti što više kratkih videa (do 5 minuta) koji prate nastavno gradivo od 5. do 8. razreda. Svaki se video sastoji od tri dijela. U

uvodnom se dijelu predstavljam i najavljujem temu. Zatim objasnim glavne pojmove i procese, a na kraju postavim nekoliko pitanja za učenike. Odgovore mi učenici/e mogu poslati na e-mail adresu zanimljiva.povijest@gmail.com ili na Facebook stranicu Zanimljiva povijest. Što se tiče dužine videa, vodili smo se idejom da ne budu duži od prosječnog spota. Scenarij pak ovisi o trenutnim mogućnostima, budući da snimamo u Požegi pa smo svjesni ograničenja (za razdoblje prosvjetiteljstva je jedini odabir Gradska knjižnica, a za video o Habsburzima katedrala Svete Terezije). Teme prate nastavne jedinice. Što se tiče informacija, plan je da video materijali budu jednostavni jer su namijenjeni djeci. Dakle, bez suvišnih i nepoznatih riječi, bazirani samo na osnovnom sadržaju, pokušavajući povezati i objasniti gradivo. Ponekad koristim primjere koji nisu vezani uz povijest, nego uz svakodnevni život jer će tako učenici/e bolje shvatiti temu nastave. U suštini, iz svoje pripreme za nastavni sat uzimam najvažnije pojmove i onda ih oblikujem za video. Moja je ideja bila da učenici/e koji izostaju s mog sata dobiju skraćeni pregled nastavne jedinice, a da to ne bude samo prepisivanje tuđih bilježaka. Zato mislim da nastavnici mogu sugerirati djeci koja izostaju da bace pogled na video materijale i pohvataju osnovne stvari. Nažalost, često se ne stignemo baviti djecom koja imaju izostanke jer nas gradivo pritišće pa je ovo mala pomoć. Uz to, kolege video materijale mogu koristiti na ponavljanju tijekom uvodnog i završnog dijela sata (videi traju najviše 5 minuta) ili na satovima ponavljanja, a vjerujem da ih mogu davati i za domaći rad. Također, videi su jednostavni i široko dostupni što omogućuje i korištenje djeci s posebnim potrebama ili učenicima/ama sa slabijim rezultatima iz povijesti. Uvijek mogu više puta pogledati, zastati ili prepisati neki dio. Budući da su na Youtubeu, može ih koristiti cjelokupna javnost.

Navedeni programi moj su izbor načinjen Google pretragom, uključujući web stranice Lidije Kralj, Miroslava Šašića, Arjane Blažić, Miljenka Hajdarovića i projekta Web 2.0 u razrednoj nastavi kao i Carnetove stranice. Sve napisane programe isprobao sam u razredu s djecom od 5. razreda do 4. srednje škole. Jednostavni su za korištenje i besplatni su za edukaciju.

PONEKE ZAKLJUČNE MISLI

Jedan od najvećih problema nastave povijesti je približavanje povijesne materije učenicima/ama. Radom s informacijsko-komunikacijskim tehnologijama, novim metodama, popularnom kulturom kao i živom riječi nastavnika/ce, učitelja/ice ili profesora/ice moguće je približiti povijest.

Smatram da se povijest može približiti na nekoliko načina. Prije svega, kroz njenu aktualizaciju. Učenici/e prate suvremeni svijet oko sebe te imaju informacije o izbjeglicama, izborima koji slijede, štrajku prosvjetara itd. Brojne povijesne teme (npr. odnos prema Židovima u praskozorje Drugog svjetskog rata, položaj radnika potkraj 19. stoljeća, izbori u Hrvatskoj 1861. g.) moguće je dovesti u vezu sa suvremenim društvenim kretanjima. Drugo, popularna kultura (James Bond i Hladni rat, filmovi i knjige o Vijetnamu, Drugom svjetskom ratu), a zatim i korelacija (npr. česta su djela iz lektire o povijesnim temama – grčki mitovi, Seljačka buna, Ilirski pokret, Prvi svjetski rat; zatim likovna i glazbena djela koja vizualiziraju prošlost). Jasno je da se sve ne može obraditi u okviru satnice nastave povijesti, ali učenike/ce treba podsjećati da pojedine događaje i ličnosti povezuju s nastavnim sadržajima koji su dio drugih nastavnih predmeta. Teme kao što su renesansa ili romantizam ili Hladni rat definitivno nisu samo povezane s poviješću. Volim naglasiti da je nastavnički posao veoma kreativan bez obzira na sve probleme s kojima se susrećemo i koji pokušavaju ograničiti tu kreativnost. Na nastavnici ili nastavniku je da povijest učini dostupnom učenicima/ama.

Također, neovisno o temama uvijek sve ovisi o metodama, odnosno načinima prijenosa znanja. Zato se nadam da će kolegice i kolege koristiti različite metode da uspiju prenijeti temeljne zadaće nastave povijesti: humanizam, internacionalizam i kritičko mišljenje. Stalno propitivanje i naglašavanje pozitivnih vrijednosti – humanizma, ravnopravnosti spolova, mirotvorstva, internacionalizma dovest će do pomaka na bolje. Te se aktivnosti mogu činiti u odnosu na bilo koje povijesno razdoblje i na bilo koju temu.

Na kraju, kad je riječ o licima otpora i uništenoj baštini, ovu je temu važno povezati i s drugim razdobljima naglašavajući osobne priče (uključujući osobe iz učenikove blizine ili obitelji) te zavičaj. Mislim da bi to pomoglo otporu prema nasilju i netoleranciji jer se učenici/e identificiraju s onim iz vlastite okoline. Promocija ovakvih vrijednosti pomogla bi jačanju tolerancije u društvu i razvoju humanizma kod mladih ljudi.

DODACI

DODATAK I. O USMENIM POVIJESNIM IZVORIMA

Prilikom osmišljavanja i održavanja nastavnog procesa, pojedini se nastavnici/e služe povijesnim izvorima. Pisani i vizualni povijesni izvori najčešći su način predočavanja povijesti učenicima/ama. Za suvremenu povijest značajni su i usmeni izvori, odnosno svjedočanstva pojedinih ljudi. Pri korištenju ove vrste izvora jako je važno imati na umu prednosti i ograničenja istih. S jedne strane, učenici/e dobivaju "povijest odozdo" odnosno povijest pojedinca/ke, svakodnevce ili pojedinih marginalnih skupina, mogu se lakše i bolje identificirati (vide i čuju osobu, ulaze dublje u probleme) te dobivaju drugačiji pogled. No, jednako tako, nastavnici/ce moraju upozoriti učenike/ce da su sjećanja varljiva (dovoljno ih je podsjetiti na vlastita sjećanja o jučerašnjem danu ili događaju prije dvije godine), da je upitna iskrenost kazivača/ice te da kazivač/ica uvijek nudi jednu, svoju sliku pojedinih događaja. Zato je multiperspektivnost važna. Upravo su Lica otpora primjer multiperspektivnosti jer nude priče kazivača/ica koji/e su sudjelovali/e u povijesnim događajima. Spomenuti su kazivači/ce bili na različitim stranama i nude svoju verziju istine koja može i ne mora biti u suglasju sa službenom historiografijom. Zato je važno da učenici/e dobiju različite priče te da se prema njima određuju i analiziraju ih.

DODATAK II.
NEKOLIKO KRATKIH PITANJA U SVRHU PONAVLJANJA
GRADIVA – ZA UČENIKE OSNOVNIH ŠKOLA

1. Koji su ratovi obilježili 20. stoljeće?
2. Zašto ih nazivamo svjetskima?
3. Tko su bile suprotstavljene strane u Prvom svjetskom ratu?
4. Tko je bio/su bili pobjednici Prvog svjetskog rata?
5. Zašto je izbio Drugi svjetski rat?
6. Tko su suprotstavljene strane? Tko se sukobio u Drugom svjetskom ratu kod nas?
7. Tko je na kraju pobijedio kod nas?
8. Opiši osnovna obilježja Jugoslavije nastale nakon Drugog svjetskog rata.
9. Što znaš o Golom otoku?
10. Jesi li čuo/la za Hrvatsko proljeće?
11. Kada dolazi do raspada Jugoslavije?
12. U kratkim crtama opiši rat devedesetih u svojoj zemlji.
13. Jesi li ikad čuo/la za otpor? Kada i gdje?

DODATAK III. SPECIFIČNA PITANJA VEZANA UZ ODREĐENE KAZIVAČE/ICE

Dragoljub Mićunović

<https://licaotpora.hr/site/face/micunovic-dragoljub/hr-HR>

1. Tko je kazivač?
2. Jesi li prije čuo/la za njega? Ako jesi, gdje i kada?
3. O kojem razdoblju govori kazivač/ica?
4. Možeš li parafrazirati temu i riječi kazivača?
5. Na koji je način kazivač sudjelovao u političkim zbivanjima?
6. Što kazivač govori o situacijama vezanima za Goli otok? Kako je on završio tamo?
7. Može li se kazivača smatrati predstavnikom nekog oblika otpora dominantnoj političkoj struji? Obrazloži svoj odgovor.
8. Što zaključuješ o položaju političkih neistomišljenika/ca i protivnika/ca u Jugoslaviji?
9. Je li se mijenjao neistomišljenika/ca u različitim periodima Jugoslavije? Kako?
10. Što misliš kojoj je političkoj opciji pripadao kazivač?
11. Zašto je propao prosvjed 1968.?
12. Možemo li vjerovati kazivaču? Kako provjeriti pojedine navode?
13. Prodiskutirajte u grupi o značenju djelovanja kazivača? Koliko vam je sjećanje bilo relevantno za upotpunjavanje saznanja o povijesnom razdoblju o kojem kazivač govori?

Shyqeri Xhaferi<https://licaotpora.hr/site/face/shyqeri-xhaferi/hr-HR>

1. Tko je kazivač?
2. Jesi li prije čuo/la za njega? Ako jesi, gdje i kada?
3. O kojem razdoblju govori kazivač/ica? Odakle je kazivač/ica?
4. Možeš li parafrazirati temu i riječi kazivača?
5. Zašto je kazivač dobio otkaz?
6. Koja su obilježja života u Makedoniji 80-tih?
7. Na koji način kazivač opisuje školski sustav?
8. Gdje se događa situacija? Kako kazivač objašnjava stavove svojih kolega/ica (Albanaca i Makedonaca)?
9. O kojoj godini govori kazivač?
10. Može li se kazivača smatrati predstavnikom otpora dominantnoj političkoj struji u razdoblju o kojem govori? Obrazloži svoj odgovor.
11. Koji je značaj govora kazivača nakon devedesetih?
12. Možeš li opisati utjecaj tih događaja na svakodnevni život?
13. Možemo li vjerovati kazivaču? Kako provjeriti pojedine navode?
14. Prodiskutirajte u grupi o značenju djelovanja kazivača? Koliko vam je sjećanje bilo relevantno za upotpunjavanje saznanja o povijesnom razdoblju o kojem kazivač govori?

Rajko Grlić<https://licaotpora.hr/site/face/grlic-rajko/hr-HR>

1. Tko je kazivač?
2. Jesi li prije čuo/la za njega? Ako jesi, gdje i kada?
3. Čime se kazivač bavi? Odakle je?
4. O kojem razdoblju govori kazivač?
5. Možeš li parafrazirati temu i riječi kazivača?
6. Zašto su kazivačevi roditelji uhićeni i odvedeni u zatvor? Smatraš li to opravdanim?
7. O kakvom nasljeđu Drugog svjetskog rata priča kazivač?
8. Kakav je bio stav njegove obitelji prema Drugom svjetskom ratu i Golom otoku? Razlikuje li se od njegovog stava?
9. Je li kazivač imao problema tijekom svog rada?
10. Opišite neposredni povod zbog kojeg je kazivač otišao iz Hrvatske?
11. Može li se kazivača smatrati predstavnikom nekog oblika otpora režimu? Obrazloži svoj odgovor.
12. Usporedi situaciju koju doživljaju kazivačevi roditelji s njegovom situacijom?
13. Je li kazivač bio upoznat u djetinstvu s Golim otokom i situacijom u Drugom svjetskom ratu?
14. Možemo li vjerovati kazivaču? Kako provjeriti pojedine navode?
15. Prodiskutirajte u grupi o značenju djelovanja kazivača? Koliko vam je sjećanje bilo relevantno za upotpunjavanje saznanja o povijesnom razdoblju o kojem kazivač govori?

Ivo Škorić<https://licaotpora.hr/site/face/skoric-ivo/hr-HR>

1. Tko je kazivač?
2. Jesi li prije čuo/la za njega? Ako jesi, gdje i kada?
3. Pročitaj što piše u biografiji o kazivaču. Jesi li zapazio neki zanimljiv detalj?
4. O kojem razdoblju govori kazivač?
5. Možeš li parafrazirati temu i riječi kazivača?
6. Na koji je način kazivač pratio politiku? Gdje je djelovao?
7. Koje su bile teme o kojima je pisao?
8. Kakva je bila sloboda 80-tih? S čime se povezuje?
9. Kako se provodila cenzura?
10. Smatraš li kazivača licem otpora? Obrazloži svoj odgovor.
11. Na koji je način kazivač iskazivao svoje subverzivno djelovanje? Na koji način vrednujete njegovo djelovanje?
12. Zašto mu je oduzeta putovnica? Kako je izveden taj čin? Što misliš o tom činu?
13. Kako je javno djelovanje utjecalo na svakodnevni život kazivača?
14. Možemo li vjerovati kazivaču? Kako provjeriti pojedine navode?
15. Prodiskutirajte u grupi o značenju djelovanja kazivača? Koliko vam je sjećanje bilo relevantno za upotpunjavanje saznanja o povijesnom razdoblju o kojem kazivač govori?

Biserka Momčinović<https://licaotpora.hr/site/face/momcinovic-biserka/hr-HR>

1. Tko je kazivačica?
2. Jesi li prije čuo/la za nju? Ako jesi, gdje i kada?
3. Kad je započeo kazivačicin aktivizam?
4. O kojem razdoblju govori kazivačica?
5. Možeš li parafrazirati temu i riječi kazivačice?
6. Zašto su ljudi morali napustiti područje na kojem su živjeli?
7. Koja su bile aktivnosti njene udruge?
8. Na što ljudi trebaju obraćati pozornost?
9. Koji su najveći problemi ljudi kojima se bavi njena udruga?
10. Kakvi su rezultati njenog rada?
11. O kojoj godini/godinama govori kazivačica?
12. Može li se kazivačicu smatrati predstavnicom otpora dominantnoj političkoj struji u razdoblju o kojem govori? Obrazloži svoj odgovor.
13. Zašto je osnovala novu udruhu?
14. Zašto se kazivačica odlučila otići u Antiratnu kampanju?
15. Možemo li vjerovati kazivačici? Kako provjeriti pojedine navode?
16. Prodiskutirajte u grupi o značenju djelovanja kazivačice? Koliko vam je sjećanje bilo relevantno za upotpunjavanje saznanja o povijesnom razdoblju o kojem kazivačica govori?

Sanja Sarnavka<https://licaotpora.hr/site/face/sarnavka-sanja/hr-HR>

1. Tko je kazivačica?
2. Jesi li prije čuo/la za nju? Ako jesi, gdje i kada?
3. Pročitaj što piše u biografiji o kazivačici. Jesi li zapazio/la neki zanimljiv detalj?
4. O kojem razdoblju govori kazivačica?
5. Možeš li parafrazirati temu i riječi kazivačice?
6. Zašto su ljudi morali napustiti područje na kojem su živjeli?
7. Koja su bile aktivnosti njene udruge?
8. Na što ljudi trebaju obraćati pozornost?
9. Koji su najveći problemi ljudi kojima se bavi njena udruga? Kakvi su rezultati njenog rada?
10. O kojoj godini/godinama govori kazivačica?
11. Može li se kazivačicu smatrati predstavnicom otpora dominantnoj političkoj struji u razdoblju o kojem govori? Obrazloži svoj odgovor.
12. Zašto je osnovala novu udrugu?
13. Opiši kazivačicin pristup ženama i ženskim pravima? Koji je temeljni problem kod ženskih prava?
14. Možemo li vjerovati kazivačici? Kako provjeriti pojedine navode?
15. Prodiskutirajte u grupi o značenju djelovanja kazivačice? Koliko vam je sjećanje bilo relevantno za upotpunjavanje saznanja o povijesnom razdoblju o kojem kazivačica govori?

Ana Raffai

<http://www.osobnasjecanja.hr/video-arhiva/ana-raffai/>

1. Tko je kazivačica?
2. Jesi li prije čuo/la za nju? Ako jesi, gdje i kada?
3. Pročitaj što piše u biografiji o kazivačici. Jesi li zapazio/la neki zanimljiv detalj?
4. O kojem razdoblju govori kazivačica?
5. Možeš li parafrazirati temu i riječi kazivačice?
6. Na koji je način kazivačica sudjelovala u Hrvatskom proljeću/Maspoku?
7. Što kazivačica govori o Bleiburgu?
8. Može li se kazivačicu smatrati predstavnicom nekog oblika otpora dominantnoj političkoj struji? Obrazloži svoj odgovor.
9. Što zaključuješ o položaju vjernika u Jugoslaviji?
10. Je li se položaj vjernika mijenjao u različitim periodima Jugoslavije? Kako?
11. Što misliš kojoj je političkoj opciji pripadala kazivačica?
12. Možeš li usporediti današnji položaj vjernika s tadašnjim? Na koji način tumačite današnji položaj vjernika sa položajem vjernika u razdoblju o kojem kazivačica priča?
13. Možemo li vjerovati kazivačici? Kako provjeriti pojedine navode?
14. Prodiskutirajte u grupi o značenju djelovanja kazivačice? Koliko vam je sjećanje bilo relevantno za upotpunjavanje saznanja o povijesnom razdoblju o kojem kazivačica govori?

Slavko Komar<https://licaotpورا.hr/site/face/komar-slavko/hr-HR>

1. Tko je kazivač?
2. Jesi li prije čuo/la za njega? Ako jesi, gdje i kada?
3. Pročitaj što piše u biografiji o kazivaču. Jesi li zapazio/la neki zanimljiv detalj?
4. O kojem razdoblju govori kazivač?
5. Možeš li parafrazirati temu i riječi kazivača?
6. Zašto je SKOJ važan u kazivačevom životu?
7. Koja su obilježja rada SKOJ-a? Možeš li to povezati sa prethodnim znanjima o ovoj organizaciji?
8. Na koji način kazivač opisuje marksizam i SKOJ?
9. Gdje se sastaju SKOJ-evci? Tko im je „susjed“ na mjestima sastanka?
10. O kojoj godini govori kazivač?
11. Može li se kazivača smatrati predstavnikom otpora dominantnoj političkoj struji u razdoblju o kojem govori? Obrazloži svoj odgovor.
12. Koji je značaj govora kazivača nakon Simovićevog puča?
13. Možeš li opisati demonstracije koje je kazivač organizirao?
14. Možemo li vjerovati kazivaču? Kako provjeriti pojedine navode?
15. Prodiskutirajte u grupi o značenju djelovanja kazivača? Koliko vam je sjećanje bilo relevantno za upotpunjavanje saznanja o povijesnom razdoblju o kojem kazivač govori?

Vera Winter

<http://www.osobnasjecanja.hr/video-arhiva/vera-winter/>

1. Tko je kazivačica?
2. Jesi li prije čuo/la za nju? Ako jesi, gdje i kada?
3. Pročitaj što piše u biografiji o kazivaču/ici. Jesi li zapazio/la neki zanimljiv detalj?
4. O kojem razdoblju govori kazivačica?
5. Možeš li parafrazirati temu i riječi kazivačice?
6. Zašto je kazivačica uhićena i odvedena u zatvor? Smatraš li to opravdanim?
7. O kojoj godini se radi? Gdje se zatvor nalazio?
8. Opiši događaje u ustaškom zatvoru.
9. Opišite način na koji je UDBA djelovala.
10. Opišite neposredni povod zbog kojeg je kazivačica odvedena na Goli otok?
11. Može li se kazivačicu smatrati predstavnicom nekog oblika otpora režimu? Obrazloži svoj odgovor.
12. Usporedi situaciju u NDH i situaciju s UDBA-om.
13. Je li kazivačica čula za Goli otok?
14. Možemo li vjerovati kazivačici? Kako provjeriti pojedine navode?
15. Prodiskutirajte u grupi o značenju djelovanja kazivačice? Koliko vam je sjećanje bilo relevantno za upotpunjavanje saznanja o povijesnom razdoblju o kojem kazivačica govori?

Sovjetka Režić

<http://www.osobnasjecanja.hr/video-arhiva/sovjetka-rezic/>

1. Tko je kazivačica?
2. Jesi li prije čuo/la za nju? Ako jesi, gdje i kada?
3. Pročitaj što piše u biografiji o kazivačici. Jesi li zapazio/la neki zanimljiv detalj?
4. O kojem razdoblju govori kazivačica?
5. Možeš li parafrazirati temu i riječi kazivačice?
6. Koju situaciju kazivačica opisuje?
7. Što kazivačicu smeta u opisanoj situaciji?
8. Smatraš li kazivačicu licem otpora. Obrazloži odgovor.
9. Kako su javnost i mediji reagirali na situaciju?
10. Koji su bili pokušaji djelovanja protiv kazivačice?
11. Što misliš je li sustav zaštitio ili ne kazivačicu?
12. Imaš li ideju o mogućem drugačijem djelovanju?
13. Budući da su mediji izvještavali o ovoj situaciji na Županijskom sudu, kakvo je mišljenje o pravosuđu u javnosti postignuto ovom situacijom?
14. Možemo li vjerovati kazivačici? Kako provjeriti pojedine navode?
15. Prodiskutirajte u grupi o značenju djelovanja kazivačice? Koliko vam je sjećanje bilo relevantno za upotpunjavanje saznanja o povijesnom razdoblju o kojem kazivačica govori?

Eva Akerman

<https://licaotpora.hr/site/face/akerman-eva/hr-HR>

1. Tko je kazivačica?
2. Jesi li prije čuo/la za nju? Ako jesi, gdje i kada?
3. Pročitaj što piše u biografiji o kazivačici. Jesi li zapazio/la neki zanimljiv detalj?
4. O kojem razdoblju govori kazivačica?
5. Možeš li parafrazirati temu i riječi kazivačice?
6. Gdje se kazivačica nalazi?
7. Koja je bila kazivačicina uloga u partizanima?
8. Kako i gdje je prešla Savu?
9. Smatraš li kazivačicu licem otpora. Obrazloži odgovor.
10. Navedi najzanimljiviju situaciju bijega u partizana iz govora kazivačice.
11. Kakvi su bili životni uvjeti?
12. Kako vidi rat i što joj daje nadu?
13. Što je bilo s njenim mužem?
14. Možemo li vjerovati kazivačici? Kako provjeriti pojedine navode?
15. Prodiskutirajte u grupi o značenju djelovanja kazivačice? Koliko vam je sjećanje bilo relevantno za upotpunjavanje saznanja o povijesnom razdoblju o kojem kazivačica govori?

Nojko Marinović

<http://www.osobnasjecanja.hr/video-arhiva/nojko-marinovic/>

1. Tko je kazivač?
2. Jesi li prije čuo/la za njega? Ako jesi, gdje i kada?
3. Pročitaj što piše u biografiji o kazivaču. Jesi li zapazio neki zanimljiv detalj?
4. O kojem razdoblju govori kazivač?
5. Možeš li parafrazirati temu i riječi kazivača?
6. Gdje se kazivač nalazi?
7. Zašto razmišlja o odlasku iz JNA?
8. Kako govori o svojim zapovjednicima?
9. Može li se kazivača smatrati predstavnikom nekog oblika otpora režimu? Obrazloži svoj odgovor.
10. Na koji je način kazivač iskazivao svoje subverzivno djelovanje? Na koji način vrednujete njegovo djelovanje?
11. Koja situacija pokazuje kazivačevo nepovjerenje prema zapovjednicima?
12. Možemo li vjerovati kazivaču? Kako provjeriti pojedine navode?
13. Koliko vam je kazivačevo sjećanje bilo relevantno za upotpunjavanje saznanja o povijesnom razdoblju o kojem kazivač govori?
14. Prodiskutirajte u grupi o značenju djelovanja kazivača?
15. Koliko vam je sjećanje bilo relevantno za upotpunjavanje saznanja o povijesnom razdoblju o kojem kazivač govori?

DODATAK IV. PRIJEDLOZI PITANJA ZA RADIONICU TURISTIČKI VODIČI/ KUSTOSI

1. Opiši raspad Jugoslavije – uzroci i povod.
2. Kakve su bile posljedice?
3. Opiši ratna zbivanja devedesetih u svojoj zemlji.
4. Možeš li izdvojiti jedan događaj koji si zapamtio/la iz rata devedesetih?
5. Znaš li koliko je ljudi stradalo u tvojoj zemlji?
6. Jesi li razmišljao/la o uništenim spomenicima, zapaljenim kućama, ubijenim životinjama?
7. Možeš li navesti neki spomenik koji je uništen?

PRIJEDLOZI PITANJA ZA RADIONICU ŽIVA KNJIŽNICA

1. Opiši raspad Jugoslavije – uzroci i povod.
2. Kakve su bile posljedice?
3. Opiši ratna zbivanja devedesetih u svojoj zemlji.
4. Možeš li izdvojiti jedan događaj koji si zapamtio/la iz rata devedesetih?
5. Znaš li koliko je ljudi stradalo u tvojoj zemlji?
6. Jesi li razmišljao/la o uništenim spomenicima, zapaljenim kućama, ubijenim životinjama?
7. Možeš li navesti neki spomenik koji je uništen?